

The background of the cover is a photograph of a young boy with dark hair and eyes, looking through a metal grate. His arm is extended, and his hand is visible on the right side of the frame, touching the metal. The lighting is dramatic, with strong highlights and shadows.

de

HUMANIST

ONAFHANKELIJK OPINIETIJDSCRIFT Nr 2 | 2004 € 5,50

Paul Cliteur

Wie schrijft blijft

Harry Kunneman

Postmodern kritisch

*Ex-dakloze vangt
zwerfkinderen op*

JEUGD

Eén van de gevolgen van de tragische moord op een leerkracht van het Terra College in Den Haag is een hernieuwde aandacht voor de vraag of we als samenleving wel goed bezig zijn met de jeugd. Omdat de dader een leerling was van Turkse afkomst en grootgebracht door een criminele vader, heeft de discussie zich weer toegespitst op de integratie van allochtone jongeren. Ook het schooltype, voorbereidend middelbaar beroepsonderwijs, is opnieuw onder vuur komen te liggen. Maar de vraag is, of in die sferen de oplossing gezocht moet worden. Aan het perspectief op integratie van allochtone jongeren in Nederland mankeert feitelijk niet zo heel veel, al durft geen politicus dat te benoemen. En zeker, het vmbo is uitgegroeid tot een gigantische kinderopvang, waar bezighouden (knutselen, wat dóen met je handen) belangrijker lijkt dan leren. Als deze schoolsoort op de schop gaat, zou echter allereerst het idee van massale concentraties van leerlingenmassa's op één school eens moeten worden losgelaten. Uit de bezuinigingsdriften van decennia zijn scholengemeenschappen ontstaan van een onbeheersbare omvang. De menselijke maat is weg, de leraren kennen de namen van hun leerlingen niet meer, solidariteit en samenleven zijn verworpen tot holle begrippen in het kader van de lessen 'maatschappelijke en culturele vorming'. Hoe kunnen jongeren in dergelijke onpersoonlijke omgevingen zinvol leren?

Er is nog iets anders, waar onlangs literatuurcriticus en le-

raar Cyrille Offermans aandacht voor gevraagd heeft, in het indrukwekkende essay 'De humanist en de kapper' in NRC-Handelsblad. Wat Offermans signaleert is de teloorgang van oude vormingsidealen. Wij willen de jeugd niet meer met kennis opzadelen, wij willen haar alleen de weg naar die kennis wijzen. Als jongeren, bij wijze van spreken, weten hoe ze met zoekmachines op internet moeten omgaan kunnen ze overal achter komen. De rest is ballast. Wat maakt het uit of een meisje van 16 het verschil niet kent tussen Karel de Grote en Karel V, of dat een jongen van 18 de VS en de VN niet van elkaar weet te onderscheiden? Is het verschil tussen de Middeleeuwen en de Renaissance werkelijk zinvol om te weten? Als ze het echt willen weten ('just in time learning') kunnen ze er binnen enkele minuten achter komen! Die opvatting, zegt Offermans terecht, is dodelijk. Eén van de gevolgen is immers, dat de verrijking van het innerlijke leven zo bij voorbaat geen enkele reële kans krijgt. Het belang van eruditie, van kennisverwerving in een vroeg stadium – zonder vragen over het nut – is even groot voor de vmbo-er als de vwo-er. Niet het kennen van de namen van de finalisten van *Idols* is verrijkend. Wel verrijkend is kennis van bijvoorbeeld de (kunst)geschiedenis. Als we dat inzicht blijven negeren, zal de ontworpen samenleving zich in steeds monstrueuzere vormen aandienen.

Boudewijn Chorus

Het Steunfonds Humanisme is een werkstichting van het Humanistisch Verbond met als doelstelling het werven en beheren van financiële middelen voor het Verbond.

Het Steunfonds werft particuliere giften, legaten en nalatenschappen. Ook treedt het op als executeur-testamentair. Tevens beheert het Steunfonds het vermogen van het Humanistisch Verbond.

STEUNFONDS
Humanisme

Het bestuur van het Steunfonds Humanisme zoekt per 1 juni 2004 een nieuwe

VOORZITTER

Affiniteit met financieel beleid en/of fondsenwerving is wenselijk.

De taken van de voorzitter zijn onder meer:

- Het voorbereiden en leiden van de bestuursvergaderingen;
- Het onderhouden van contacten met de 3 medewerkers van het Steunfonds en met de directeur en het bestuur van het Humanistisch Verbond.

Het bestuur bestaat momenteel uit 7 leden en komt 4 tot 6 keer per jaar bijeen in Amsterdam.

Voor meer informatie kunt u tot 10 mei a.s. contact opnemen met Eveline de Jong, de huidige voorzitter, via tel. 020 675 69 56. U kunt ook kijken op onze website: www.humanistischverbond.nl/steunfonds. Schriftelijk reageren kunt u via e-mail: steunfonds@lb.humanistischverbond.nl

NIEUW - NIEUW - NIEUW - NIEUW - NIEUW - NIEUW - NIEUW - NIEUW

Mag ik ook een glaasje?

Handreikingen bij de opvoeding over alcohol

Jorinde Klungers & Wim van Dalen

Kinderen zijn de laatste decennia op steeds jongere leeftijd en steeds meer gaan drinken, maar hoe kun je je kind leren verantwoord met alcohol om te gaan? Dit boek bevat tests, feitelijke informatie, adviezen en ervaringen van ouders en kinderen. De auteurs gaan in op de risico's van alcoholgebruik, mixdranken, invloed van vrienden, uitgaan, regels geven en regels handhaven.

Mag ik
ook een
glaasje?
Handreikingen bij de opvoeding over alcohol

ISBN 90 6665 586 0
112 pagina's
€ 10,-

Uitgaven van Uitgeverij SWP zijn verkrijgbaar in de boekhandel

Voor meer informatie:
Uitgeverij SWP / Postbus 257 / 1000 AG Amsterdam
T 020 330 72 00 / F 020 330 80 40 / www.swpbook.com

INHOUD

de HUMANIST
Onafhankelijk opinietijdschrift
Verschijnt 6x per jaar
58e jaargang

Postbus 257, 1000 AG Amsterdam
Nieuwe Keizersgracht 45
Tel. (020) 330 72 00

Hoofredactie
Boudewijn Chorus

Redactie (redactie@humanist.nl)
Josephine Krikke

Medewerkers aan dit nummer
Jaan van Aken, Simone Best, August
Hans den Boef, André de Bruin, Carrie,
Paul Cliteur, Koen Dortmans, Ad van
Dun, Peter Gorgels, Stan van Houcke,
Erik Kottier, Herbert van Lynden,
Caspar van Meel, Leon Mussche,
Frans Paalman, Max Pam, Barbara
Paternotte, Arjan Reef, Peter van
Rietschoten, Marcel Ruijters, Peter
Valckx, Michel Vandenbroeck, Hilde
van Vlaanderen, Marjanne van Zwol.

Uitgever
Paul Roosenstein/Uitgeverij SWP
Vormgeving Lotte Peters
Druk Geers Offset, Oostakker (B)
Administratie Marga Ineke

Abonnementsprijzen
Per jaar € 29,75, Leden Humanistisch
Verbond € 22,75, studenten
€ 22,00. Toeslag buiten Nederland
€ 11,50. Prijs los nummer € 5,50.
Verzendkosten bij nabestelling € 2,30.

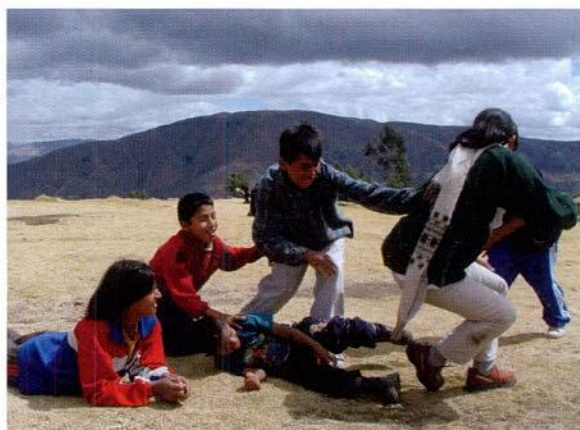
Aanmelden abonnement
SWP, Postbus 257,
1000 AG Amsterdam
Fax (020) 330 80 40,
admi@swpbook.com
Abonnementen worden berekend
per kalenderjaar en gaan in met de
eerstvolgende editie. U ontvangt een
factuur of acceptgiro voor de reste-
rende periode van het lopende jaar.
Abonnementen worden automatisch
verlengd tenzij uiterlijk vóór
1 december schriftelijk is opgezegd.

Adverteren
All-Round Media Services
Ton de Hoop, Ron de Graaf
Media Services,
Lorentzskade 344, 2014 CJ
Haarlem. Telefoon: (023) 524 5336.
Fax: (023) 524 80 43.
E-mail: amedia@xs4all.nl

Versrijningsdata
De Humanist verschijnt
tweemaandelijks. De komende
versrijningsdata in 2004 zijn: 24 juni,
2 september, 21 oktober, 16 december.

Foto omslag
Barbara Paternotte

© 2004 Uitgeverij SWP, Amsterdam.
Alle rechten voorbehouden. ISSN 0025-
9489/ISSN 0025-9489

Nr. 2 | 2004

'Zwerfkinderen
die eigen opvang
beheren krijgen
zelfrespect' (p.22)

REPORTAGE & ACHTERGROND

- 16 Verdreven Duitsers eisen eigendommen terug
- 22 Utrechtse ex-dakloze vangt straatkinderen op in Peru

INTERVIEW

- 4 Postmodernist Harry Kunneman:
'Ratio alleen is niet meer voldoende'
- 12 Professor Ans Kolk: 'Huidige klimaat
maatschappelijk ondernemen is doodlopende weg'
- 29 Howard Zinn, Amerikaans historicus:
'Expansionisme is buitengewoon lucratief'

OPINIE & ESSAY

- 8 Neoconservatieven tegen homohuwelijk,
abortus en stamcellen
- 36 Filosofie van de levenskunst

RUBRIEKEN

- 2 Redactioneel
- 20 Canon van het humanisme
- 25 De bezieling: Bert Gasenbeek
- 27 Sprekend: Piet van Kuilenburg
- 34 De Doordenker
- 35 Ondertussen op het internet
- 40 Werk in uitvoering: Op bezoek bij een tbs'er
- 43 Verlicht: Nationaal dilemma
- 44 Zoom
- 46 Agenda

COLUMNS

- 15 Carrie: Bonus
- 19 Michose: De erfzonde
- 26 Max Pam: Cliteurs capitulatie
- 33 Paul Cliteur:
De schok der meningen

De column van Paul Cliteur: 'Als we het
publieke debat zouden inrichten als de wetenschap,
zou ook hier de wetenschap zegevieren' (p.33)

De postmoderne kritiek op het humanisme is de afgelopen jaren vooral verwoord door Harry Kunneman, rector magnificus van de Universiteit voor Humanistiek. Zijn hartstochtelijke omarming van het humanisme als 'klein verhaal' is hem lang niet altijd in dank afgenomen. Hoe verhoudt deze opvatting zich tot de harde realiteit van vandaag?

KOEN DORTMANS

Postmodernist Harry Kunneman

„Ratio alleen is niet

Als Nederland al een kennisachterstand heeft, dan is het op het gebied van morele sensibiliteit, bestaansinzicht en levenswijsheid.” Met deze visie op de Nederlandse kenniseconomie opende professor dr. H. Kunneman dit academische jaar op de Universiteit voor Humanistiek. Terwijl premier Balkenende aan de Leidse universiteit het Innovatieplatform lanceerde en beloofde ‘onze academische sterren te laten stralen’, pleitte Kunneman voor een radicale wijziging in het onderwijsbeleid. Wil de kwaliteit van leven voor de komende generaties veilig gesteld worden, dan is het zaak om niet alleen innovatie maar ook rechtvaardigheid en duurzaamheid centraal te stellen.

Kunneman twijfelt ernstig aan de welvaartstijging die de wetenschappelijke en technologische vooruitgang moeten brengen. De materiële welvaart is nu groter dan ooit, maar veel mensen zijn ontevreden. Kunnemans kritisch humanisme beoogt een ander, minder consumptief vooruitgangsperspectief.

Daartoe moeten ook klassieke humanistische waarden als autonomie en recht op zelfbeschikking opnieuw overdacht worden. Want ook het humanisme is de postmoderne kritiek op alle ‘-ismen’ niet bespaard gebleven en moet het Einde van de Grote Verhalen serieus nemen. Kunneman is de afgelopen jaren vertolker bij uitstek geweest van deze postmoderne kritiek.

Wat verstaat u onder postmodern?

Centrale postmoderne thema's zijn complexiteit en meervoudigheid. De onmogelijkheid om werkelijkheidsopvattingen en waarden absoluut te funderen en het gevaar dat verbonden is met het streven naar absolute fundamenteën. Dat maakt spreken over hét postmodernisme ook niet mogelijk. Als denkbeweging heeft het net zomin als het humanisme centrale woordvoerders.

Niet zelden wordt postmodern als scheldwoord gebruikt. Een soort absoluut relativisme waarin alles mag en kan.

Klopt, maar zo'n absoluut relativisme is even dogmatisch als absoluut godsgehoof of absoluut wetenschapsgeloof. Ik bouw voort op humanistische tradities, in het bijzonder de Kritische Theorie van Jürgen Habermas en probeer daar een stap verder in te zetten, met behulp van postmoderne ideeën.

Welke stap is dat?

Tijdens de Verlichting voerden Europese intellectuelen een strijd tegen religie en bijgeloof en stelden de wetenschap als belichaming van rationaliteit tegenover irrationele geloofsopvattingen. De Kritische Theorie relativeerde vervolgens de rationaliteit van de moderne wetenschappen omdat die vooral op beheersing gericht zijn. Zij bepleitten een maatschappijkritische wetenschapsopvatting. Maar zelfs de kritische wetenschap heeft geen hard fundament in de werkelijkheid. Ook zij is verwickeld in machtsverhoudingen en gebonden aan historisch veranderlijke omstandigheden. Een objectieve fundering voor een

Foto's: Erik Kottier

meer voldoende'

kritische analyse van de maatschappij is onmogelijk. Je moet ook andere bronnen van inzicht dan de ratio serieus gaan nemen.

Welke bronnen zijn dat?

Wat ik geleerd heb en waar ik voor sta is niet alleen rationeel gefundeerd, maar vooral rechtstreeks verbonden met mijn levensverhaal. Ik ben kort na de Tweede Wereldoorlog geboren en ben opgegroeid in een groot, nogal vrijgevochten gezin met een katholieke achtergrond.

'Doorslaggevend is wat ik van het leven geleerd denk te hebben'

Vervolgens heb ik heel bewust de hilarische jaren zestig beleefd en heb ik de opkomst en de neergang van het marxisme in de sociale wetenschappen meegeemaakt. Daarna heb ik me op de filosofie en de kritische theorie gestort en heb

ik mijn eerste huwelijk op de klippen laten lopen. Dat was een heel pijnlijke ervaring die me geholpen heeft uit de intellectuele koker te kruipen waarin ik opgesloten was geraakt.

Vervolgens heb ik op de Universiteit voor Humanistiek mee kunnen werken aan de ontwikkeling van een nieuw type wetenschap, waarin de praktijk centraal staat en ook emotionele leerprocessen en moreel engagement een belangrijke rol spelen. Die ervaringen probeer ik nu te verwerken in een visie op het kritisch

humanisme. Ik heb dan misschien veel gelezen en nagedacht, maar doorslaggevend is toch wat ik van het leven geleerd denk te hebben. Tegen de achtergrond van mijn levensverhaal voel ik me verbonden met het humanisme. Maar het

maakt uiteindelijk niet veel uit of je nu humanist of protestant of islamiet of 'ietsist' bent. Ik denk dat mensen zich vanuit hun opvatting over het leven met een politieke ideologie of een levensbeschouwing verbonden voelen. In alle levensbeschouwingen kun je jezelf dik maken en afsluiten of kun je op zoek gaan.

Wat is dan nog het bindende element?

Democratie en mensenrechten. Die houden ruimte om te zoeken en te leren vrij. Het gaat om humane waarden waarin de lessen uit heel veel levensverhalen samenkomen. Bescherming tegen geweld, de ruimte om zelf na te denken en je oordeel publiek te uiten, het toelaten van tegenspraak en kritiek. Zorgen dat het centrum van de macht nooit definitief bezet kan worden door één waarheid. In die pluraliteit komen mensen beter tot hun recht. Hoewel die waarden binnen het moderne humanisme al zeer verstrekkend zijn geformuleerd, steunt dat toch te-

veel op de gedachte dat mensen vooral sprekende en denkende wezens zijn. Maar wat we bewust denken en tegen elkaar zeggen is slechts het topje van de ijsberg. Daaronder schuilt de mens als gefrustreerd en verlangend lichaam, verward in complexe emotionele relaties met anderen en op allerlei manieren gebonden aan afhankelijkheidsverhoudingen in instituties en organisaties. Als we humane waarden serieus willen nemen, moeten we kijken wat het inhoudt om daar de macht niet te monopolise-

te wijten. Onmacht en verdriet mogen niet bestaan, zorg wordt zoveel mogelijk uitbesteed, ouder worden is erg en de dood is een onhanteerbaar, verdrongen schrikbeeld.

Hoe komt dat?

De oorzaken zijn complex en meervoudig maar de kern is voor mij dat er een enorme toename van technologische beheersingsmacht is opgetreden die gemonopoliseerd is door de vrije markteconomie. Tegelijkertijd hebben allerlei

'Democratie en mensenrechten zijn de bindende elementen'

ren. Kijkend onder dat topje van de ijsberg, maak ik me grote zorgen over de huidige maatschappelijke ontwikkelingen, met name de agressie en de verharding, ook in het intellectueel debat.

Wat dreigt er fout te gaan?

In één zin: binnen het huidige mondiale kapitalisme dreigen vrijheid en autonomie te versmallen tot individuele consumptie en succes. Betrokkenheid met anderen wordt een zaak van persoonlijke willekeur. Het gaat er vooral om sneller, beter en slimmer te zijn. Je hele leven moet onder controle zijn en mislukkingen zijn alleen aan jezelf

traditionele overkoepelende kaders hun bindingskracht verloren. Het resultaat is een soort collectieve luilekkerland-illusie die door de massamedia voortdurend bekrachtigd wordt. Dat het een illusie is blijkt uit de angst en de verharding die ermee gepaard gaan. Asielzoekers worden uitgezet, er worden steeds meer mensen in gevangenissen opgesloten en de videotheken puilen uit van de geweldsfilms. Op internet struikel je over de seksuele fantasieën waarin superpotente mannen vrouwen gebruiken voor hun eigen genot en zelfbevestiging. Daarvoor moeten we dan wel Viagra slikken en onze penis laten verlengen.

Dat heet dan democratische keuzevrijheid, maar het komt neer op één grondregel: 'Opzij, hier kom ik aan'.

Blijkbaar komt dat tegemoet aan een sterke behoefte.

Dat is de kern van het probleem. In dit opzicht hebben denkers als Fukuyama en andere ideologen van de vrije markteconomie zonder meer gelijk: de combinatie van technologische vooruitgang, formele democratie en consumptieve vrijheid levert een maatschappijvorm op die in staat is tegemoet te komen aan diep gewortelde menselijke verlangens. In die zin hebben we inderdaad als een soort eindpunt van de modernisering worden bereikt. Op wereldschaal lijkt de opmars van het consumptieve kapitalisme onstuitbaar. Het belooft ons allemaal de ruimte om ons dikke ik bot te vieren. Het probleem is echter dat de kosten die met deze vorm van rijkdom verbonden zijn steeds weer onder tafel verdwijnen. Ook hier is sprake van een ijsberg waarvan het topje voortdurend in het licht van de publiciteit is, maar alles wat daaronder misgaat verdrongen wordt. Die kosten kunnen in drie woorden worden samengevat: emotionele armoede, onrecht en milieuvernieming.

Wat stelt u voor?

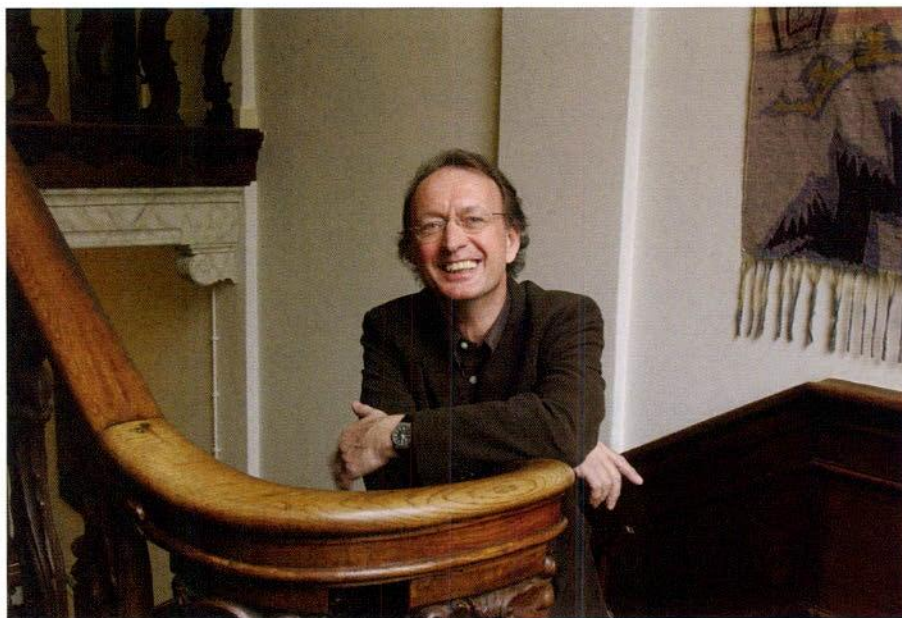
Ik pleit voor een kritisch humanisme dat de absolute geldigheid van de persoonlijke autonomie relativeert. Autonomie en individualiteit zijn belangrijke waarden maar hun betekenis kan rechtvaardigheid en duurzaamheid niet overstijgen. Dat betekent een radicale kritiek op het consumptieve kapitalisme en daarmee ook op liberale varianten van het humanisme die alleen de vlag van de autonomie hijsen en in alle talen zwijgen over de kosten van het kapitalistische maatschappijmodel en het onrecht dat in de naam van vooruitgang wordt aangericht. In mijn ogen leidt de fixatie op individuele consumptie, veiligheid en maximale beheersing van je eigen leven tot een armoedig bestaan. Zoals de popgroep Doe Maar ooit zong: 'Is dit alles wat er is?' Ik duid dat aan als het 'zoekende zelf'. Intimiteit, zorg, zelfrespect, betrokkenheid op anderen komen dan in beeld. Een belangrijke

impuls daarvoor ligt in intieme relaties met anderen. Wanneer ik anderen controleer of wanneer ik mij aan hen onderwerp, kunnen we weinig van elkaar leren en weinig aan elkaar beleven. Emotionele rijkdom en intimiteit in relaties vragen om gelijkwaardigheid en wederzijds respect en dus om verschil en een zekere mate van wrijving, zodat je elkaar kunt helpen om je dikke ik af te slanken. Een tweede centraal domein voor deze zoektocht is voor mij werk, of dat nu betaald werk is of vrijwilligerswerk of actief zijn in je buurt. Het gaat erom dat je samen met anderen dingen probeert te doen die deugen, dat je samen iets onderneemt op grond waarvan je anderen maar ook jezelf kunt respecteren omdat je iets bijdraagt aan een zaak die voor meer mensen echt van belang is. Op die manier komt humanisering in het verlengde te liggen van zingeving en kunnen van onderop vernieuwingen op gang komen. Ik vind dat het humanisme in ons land minder levensbeschouwelijk moet worden en veel praktischer georiënteerd moet zijn. Humanistische organisaties zouden een soort experimenteerruimtes moeten bieden voor het verbinden van persoonlijke zingeving en maatschappelijke betrokkenheid. Die ontwikkeling is gelukkig al een tijd gaande.

Waar blijkt dat uit?

De oprichting van de Humanistische Alliantie en de verbreding van het profiel van het Nederlandse humanisme zijn belangrijke stappen in de goede

richten maar ook aandacht te besteden aan andere humanistische beroepsvelen en aan bredere thema's zoals humanisering van organisaties en de ontwikkeling van een wereldwijde *civil society*.

U spreekt in uw nieuwe boek ook over verantwoord ondernemen. Staan bedrijven daar open voor?

Een bank als ABN-AMRO is niet meer alleen op het grote geld en op *value for shareholders* gericht. Aarzelend maakt de bank ruimte voor een bredere invulling van haar maatschappelijke verantwoordelijkheid. Verantwoord ondernemen hoort sinds kort bij een goede bedrijfsvoering. De bank gaat na of hun wereldwijde investeringen met de mensenrechten stroken, bijvoorbeeld op het gebied van kinderarbeid, ze kijkt naar milieueffecten op langere termijn. Ze faciliteert vrijwilligerswerk voor medewerkers onder werktijd. Het doel blijft

massamedia. In mijn ogen moeten wij echter vooral van onderop werken in plaats van de schijnwerpers op te zoeken. Vandaar ook mijn pleidooi voor een 'klein humanisme'. In de politiek en de media domineren kortetermijnvragen en strategisch handelen. Het is één groot gedrang van dikke ikken. De amusementswaarde en de korte adem overheersen en de ruimte voor diepgang is zeer beperkt. Zingeving en humanisering gaan over trage vragen, daar ligt onze kracht, maar dat betekent ook dat we minder in de schijnwerpers komen.

Dat klinkt zo afwachtend. Waarom gaat u zelf niet de zeepkist op?

Ik sta veel op kleine zeepkistjes. In de eerste plaats en met groot plezier voor studenten op de UvH, maar ook binnen het Humanistisch Verbond en de Humanistische Alliantie, voor allerlei beroepsgroepen in de zorg en de welzijnssector, soms ook in het bedrijfsleven en natuurlijk voor collega-wetenschappers. Vooral voor mensen die net als ik op zoek zijn naar een complexer verhaal over ons leven en onze toekomst. Het is ook een persoonlijke keuze om niet de politieke arena op te zoeken. Daar moet je niet alleen je ellebogen goed kunnen gebruiken, maar ook een beetje genieten van de strijd om de macht en de haastige babbels. Ik gedij beter wanneer ik me regelmatig met een ingewikkeld boek in een hoekje terugtrek en een beetje kan trippen over allerlei complexe verbanden. Dat boeit me uiteindelijk meer dan het beter weten. |

'Vrijheid en autonomie dreigen te versmallen tot individuele consumptie'

richting. De inbreng van Humanitas en Hivos is veel sterker geworden en daarmee ook het draagvlak voor een maatschappelijk geëngageerd humanisme. Ook het Humanistisch Verbond is zich duidelijk aan het vernieuwen. Vanuit de Universiteit voor Humanistiek proberen we die ontwikkeling te ondersteunen door ons onderwijs en onderzoek niet alleen op het humanistisch raadswerk te

winst maken, maar niet meer met oogkleppen op. Dat vind ik bemoedigend.

Wat kan het humanisme in de politieke arena betekenen? Misschien kan het dit soort dingen afdwingen.

Wij vragen ons regelmatig af, ook binnen de Humanistische Alliantie, of we ons niet veel meer moeten mengen in actuele politieke discussies en in de

Het verzet van regerende neoconservatieven als Bush of Berlusconi tegen zaken als homohuwelijk, abortus, stamcellenresearch, zaaddonor- en draagmoederschap kan lacherig worden afgedaan. Toch wordt met deze kruistocht de seculiere kracht van een staat op de proef gesteld. Het Vaticaan mengt zich dan ook gretig in de discussie.

Kruistocht

Illustraties: Marcel Ruijters

AUGUST HANS DEN BOEF

En de weinige naties ter wereld die de scheiding tussen kerk en staat hebben gecodificeerd, vrijwel van meet af aan, is de VS. Nederland heeft die scheiding weliswaar niet met zoveel woorden in de grondwet vastgelegd, maar kent wel een krachtige seculiere praktijk. Een willekeurige buitenlander zou zo'n codificatie dan ook eerder van ons land verwachten dan van Amerika, waar de huidige president zich door God geroepen zegt te voelen.

Op 11 maart jongstleden sprak Bush via de satelliet tot de Conventie in Colorado Springs van de Association of Evangelicals: "You're doing God's work with conviction and kindness, and, on behalf of our country, I thank you." Bij deze gelegen-

heid gaf hij aan ook dat godsdienst voor hem de basis vormde om tegen stamcellenresearch, abortus en homohuwelijk te strijden.

Vanuit deze messiaanse roeping heeft Bush dan ook recent beloofd het constitutionele recht dat het huwelijk openstelt voor burgers van hetzelfde geslacht via een grondwetswijziging af te schaffen. Hij krijgt daarin niet alleen steun van religieus rechts in zijn land en andere republieken als de *gubernator* van California, maar ook zeer nadrukkelijk vanuit het Vaticaan. Erkenning van het homohuwelijk is in Amerika overigens niet alleen een mensenrecht. Getrouwde homoparen kunnen namelijk rekenen op een flink belastingvoordeel.

Tegen stamcellen, abortus en homohuwelijk van de NeoCons

De federale Social Security heeft dan ook aan haar kantoren in het hele land bevolen geen trouwboekjes uit San Francisco te accepteren als identiteitsbewijs.

Gelovigen claimen privileges

Internationaal gezien vormt het homohuwelijk een van de testcases voor de seculiere kracht van een staat. Het is immers een recht waarvan gelovigen geen gebruik hoeven te maken. Elke priester, dominee, imam of pandit kan weigeren om aan homoparen de kerkelijke ceremonie te voltrekken. Gelovigen willen dit recht echter niet alleen onthouden aan de leden van hun kudde, maar vooral – en dat is cruciaal – aan degenen die daar niet toe behoren.

Burgers hebben het recht om regels te stellen voor het leven van hun medeburgers, via een parlementaire meerderheid die ze in wetten vastlegt; in een democratische rechtsstaat de enige mogelijkheid. Individuele burgers kunnen, al of niet via hun organisatie, die wetgeving stimuleren – of, zoals bij het homohuwelijk, afraden – via de vrijheid van meningsuiting. Destijds maakten behalve het CDA-kamerlid Balkenende alleen de ChristenUnie en de SGP werkelijke problemen. Daardoor getroffen bedacht GroenLinks-kamerlid Femke Halsema een heilloos compromis: zware christenen mochten afzien van een burgerlijk huwelijk en volstaan met een kerkelijke ceremonie. Noch ChristenUnie noch SGP waren echter van haar voorstel gediend, terwijl het toch zo haaks stond op de scheiding tussen kerk en staat.

Het probleem is dat gelovigen en vooral hun vertegenwoordigers bij dit soort items claimen dat hun mening zich boven die van andere burgers beweegt. Religieuze argumenten zijn volgens hen onweerlegbaar. En het werkelijke probleem is dat politici, ook van partijen die niet op een religieuze grondslag zijn gebaseerd, deze zelfbedachte, geprivilegieerde positie veelal honoreren.

Politici kunnen gelovige bezwaren op twee manieren tegemoet komen. De eerste manier is simpel: er klinken religieuze protesten, dus wij moeten ons wetsvoorstel intrekken. Deze opvatting huldigen helaas niet alleen conservatieven. De filosoof Jürgen Habermas vindt tegenwoordig dat religieuze bezwaren voor de overheid als een *veto* moeten gelden. De

tweede manier is religieus-gevoelige onderwerpen buiten de gebruikelijke stemdwang van politieke partijen houden; in een geheime stemming.

Dit gebeurde op 9 februari van dit jaar toen het Italiaanse parlement met een nipte meerderheid een omstreden wet aannam over in-vitrofertilisatie. Hiermee heeft Italië op dit terrein de strengste wetgeving van Europa gekregen. Zaaddonorschap en draagmoederschap zijn voortaan verboden. Kunstmatige bevruchting is alleen mogelijk voor ‘stabiele’ heteroseksuele stellen en als zo’n eikel eenmaal is bevrucht, kan de vrouw de in-vitrofertilisatie niet meer weigeren.

Deze wet heeft het kunnen halen omdat onder leiding van Berlusconi en op aandrang van het Vaticaan rooms-katholieke parlementariërs uit alle partijen de wet hebben gesteund. Linkse en liberale parlementsleden stemden in het geheim tegen hun partij in.

Geweten, een obscuur begrip

Bij zulke onderwerpen duikt stelselmatig een merkwaardig en obscuur begrip op als ‘geweten’. Stel dat er zoiets bestaat, waarom zou dat dan ook geen rol spelen bij niet religieus-gevoelige onderwerpen van wetgeving? Onlangs konden sommige CDA-leden zich niet vinden in de nieuwe wetgeving over vreemdelingen, die overigens al onder een paarse PvdA-staatssecretaris was voorbereid. Heeft deze opinie dan niets te

**‘De islam is een splinter in het oog
van de seculiere rechtsstaat.
De balk is echter de oude clerus’**

maken met het geweten? Afschaffen van de WAO? Als ik een geweten had, kwelde dat mij ook als ik denk aan de potentiële slachtoffers. Bezuinigen op gezondheidszorg en onderwijs, de gedachte aan mijn ouders en mijn studenten alleen al zou zo’n geweten bij mij moeten activeren. Intensieve veeteelt? De tomeloze uitbreiding van Schiphol? Kortom, onzinnig om parlementariërs louter vrij te laten als het om religieus gevoelige onderwerpen gaat. Waarom honoreren politici deze ‘gewetenspraktijk’? Door de druk van het Vaticaan, zoals in Italië? De in-vitrowet was geen

uitzondering. November 2002 mocht Johannes Paulus II van Berlusconi het Italiaanse parlement toespreken.

Daar hield de paus, soeverein hoofd van een niet-democratische buitenlandse staat, de leden voor dat het postmodernisme gevaarlijk is en kan leiden tot enge dingen als totalitarisme, in tegenstelling tot het geloof in God. Voorts moesten de Italianen zich vaker reproduceren. Slim van de kerkvorst, want procreatie is vrijwel nog de enige manier waarop een godsdienst tegenwoordig nieuwe leden verwerft. In ons land holt het aantal katholieken jaarlijks achteruit, al spreekt de

Eind januari 2001, de nieuwe president had nauwelijks zijn spullen uitgepakt, bracht hij met zijn echtgenote een vriendschapsbezoek aan kardinaal Theodore McCarrick, die kort tevoren was geïnaugureerd als leider van het aartsbisdom Washington. Meteen daarna organiseerde de redactie van het conservatieve katholieke magazine *Crisis* in het Witte Huis een ontmoeting met dertig katholieke leiders. Wat later stelde het Witte Huis op donderdagochtend een wekelijkse telefoonconferentie in met een nationaal panel van katholieke leiders. Wekelijks! Waarover spraken de heren

zoal? Over benoeringen in de diplomatieke en justitiële sfeer. Of de abortuspraktijk. Ze eisten presidentiële aandacht voor de doctrinale vermaning door het Vaticaan naar aanleiding van de dertigste verjaardag van 'Roe versus Wade', waarmee op beperkte schaal abortus mogelijk werd:

'Those who are directly involved in lawmaking bodies have a grave and clear obligation to oppose any law that attacks human life.' Daar is inderdaad geen woord Latijn bij.

'Procreatie is vrijwel de enige manier waarop een godsdienst tegenwoordig nieuwe leden verwerft'

priester Antoine Bodar optimistisch over 'nog een andere werkelijkheid dan de demografische'. Maar als geen ander beseft JP II dat de spectaculaire groei van zijn kerk in Azië, Afrika en Latijns-Amerika meer met hoge geboortecijfers heeft te maken dan met een succesvol missieprogramma. Die vermaledijde homo's die toch al niet hun door God bevolen reproductieplicht vervullen, willen nu nog trouwen ook!

Huiveringwekkende opsomming

Anders dan de katholiek Berlusconi heeft de protestant George Bush jr. een eigen agenda. Sarah Wildman gaf onder de titel 'Bullies in the Pulpit' in het linkse tijdschrift *The American Prospect*, oktober vorig jaar, een huiveringwekkende opsomming van zowel de innige contacten die Bush onderhoudt met conservatieve katholieken, als van de interventies die de laatsten in de recente Amerikaanse politiek hebben gepleegd.

Sindsdien viel de Amerikaanse clerus stelselmatig ofwel direct, dan wel via conservatieve lekenvertegenwoordigers Democratische katholieken aan die zich kandideerden voor een gouverneur-, senaat- of congrespositie. Die Democraten waren niet duidelijk genoeg tegen abortus of steunden liberale geloofsgenoten als *Catholics pro choice*. De opsomming van Sarah Wildman is ronduit schokkend.

Het onderwerp van deze campagne veranderde toen 31 juli 2003 de geharnaste brief verscheen waarin het Vaticaan aan katholieke politici en kiezers overal ter wereld opriep om zich te verzetten tegen het homohuwelijk: 'Beschouwingen betreffende de voorstellen om wettelijke erkenning te geven aan verbinte-

nissen tussen homoseksuelen'. De auteur was kardinaal Ratzinger, prefect van de Congregatie voor de Geloofsleer, een Amerikaan, eveneens debet aan de vermaning tegen abortus. Deze Hoeder beperkte zich in zijn twaalf pagina's tellende directief niet tot het huwelijk, zo noemt hij ook adoptie door homoparen 'een daad van geweld ten opzichte van minderjarigen'. Bush verklaarde desgevraagd onmiddellijk dat hij gelooft in 'de heiligheid van het huwelijk' en zei direct toe aan een wettelijke basis voor de bescherming daarvan te gaan werken. Toen dus al. Onlangs heeft de Amerikaanse senaat een wet aangenomen die de keuze voor abortus moeilijker maakt. Dat succes is binnen, zowel voor de kerken als de president. Karl Rove, de partijstrateeg van Bush, wil de republikeinse partij dan ook omsmeden tot de partij van gelovig Amerika.

Aids, straf van de Heer

Niet alleen in de Verenigde Staten ging de clerus tekeer. In Portugal probeert zij al jaren een wetgeving tegen te houden die abortus op beperkte schaal mogelijk houdt. Deze zomer heeft ze een waar precisiebombardement uitgevoerd op Canada. Daar was in een aantal staten het homohuwelijk al

ficiële tolerantie jegens homo's. Bisschop Jean-Louis Plouffe beweerde dat als Martin het homohuwelijk legaliseerde, hij geen goede rooms-katholiek is: 'Een politicus kan niet totaal schizofreen zijn.'

Collega Fred Henry van Calgary ging nog een stap verder en stelde dat Chrétien het hellevuur riskeert als hij volhardt met de legaliseringswet. De scheiding tussen kerk en staat marginaliseert in Canada volgens de bisschop mensen met een geloof. Kortom, 'dit onderwerp is te belangrijk om simpelweg aan politici te worden overgelaten', zo besloot bisschop Henry dan ook zijn opiniestuk tegen het homohuwelijk. Zelden heeft een katholieke geestelijke zich zo stellig uitgesproken tegen de scheiding tussen kerk en staat.

De Canadese regering hield echter vol, gesteund door een groot deel van de pers en de katholieke bevolking. Vergeefs probeerde de kardinaal van Toronto eind augustus de parochianen vanaf de kansels op te roepen om hun parlementsleden onder druk te zetten. Die zomer ving de paus met zijn brief zelfs bot bij het Nederlandse CDA. Femke Halsema was intussen wakker geworden en eiste dat de regering de pauselijke nuntius bij zich ontbood.

Ondanks deze geringe successen van de politieke acties, of wellicht daardoor, heeft de paus nog eind december zijn bezwering tegen *same sex marriages* herhaald. Waarom werd deze mediapaus, zo vraag je je af, bij zijn 25-jarige jubileum dan toch zo geprezen, ook door internationale seculiere en liberale media? Zijn standpunten over

anticonceptie en seksuele veiligheid leiden in laatste instantie tot passieve genocide en de bovengenoemde interventies van het Vaticaan zijn vooral antidemocratisch van aard. Hoho, er is ook een andere kant aan Woytila, werpt men tegen, die van vredesstichter en modernisator.

Hypocrisie van atheïsten

Richard Rorty, een Amerikaanse filosoof, wees ooit op de hypocrisie van atheïsten die schreeuwen dat godsdienst zich niet met politiek mag bemoeien als de clerus zegt dat Gods wil abortus verbiedt, maar goedkeurend knikken als gelovigen vanuit dezelfde ideologie het potenrammen veroordelen. Ik ben het met hem eens. Want religie is een maatschappelijk en politiek verschijnsel als vele andere en dus niet daarboven verheven. Evenmin als godsdienstige functionarissen dat zijn. Ook niet als het ons politiek een keer uitkomt. Er is de laatste tijd veel te doen over de islam. Sommige politieke partijen roepen zelfs om nieuwe wetgeving, in relatie tot het islamitische onderwijs en huwelijksmigratie. De islam is inderdaad een splinter in het oog van de seculiere rechtsstaat. De balk is echter de oude clerus die de uiterste democratische consequenties van de Verlichting nog steeds weigert te accepteren. Bij monde van de kardinaal Simonis, zojuist met zijn team terug van een functioneringsgesprek in Rome, strekt die weigering zich ook uit tot de Nederlandse clerus.

'De standpunten van deze paus leiden in laatste instantie tot passieve genocide'

ingevoerd - de situatie die op dit moment in Amerika bestaat. Volgens de Heilige Moederkerk is 43 procent van de Canadezen katholiek. Begrijpelijk dat de campagne zich niet concentreerde op leden van de oppositie, zoals in Amerika, maar op het centrum van de macht. De katholieke clerus interfereerde met een ongekennde heftigheid in het debat over een federale wet die het homohuwelijk zou toestaan. Die deed de Canadese pers denken aan vervlogen tijden waarin prelaten vlak voor de verkiezingen hun kerkgangers plachten toe te roepen: 'Hell is red and heaven is blue!' Rood is de kleur van de liberalen en blauw van de conservatieven, maar omdat die tegenwoordig geen serieuze politieke factor meer vormen, concentreerde de kerk zich nu op vertegenwoordigers van de liberale regeringspartij. Anders dan in het land van Bush hebben leidende liberalen in Canada vaak een katholieke achtergrond, zoals de vorige liberale premier, Jean Chrétien, en zijn opvolger, Paul Martin.

Wat hebben zij voor hun kiezen gekregen? Begin juli verzocht een divers godsdienstig gezelschap aan Chrétien om zijn heilloze wetsontwerp in te trekken, aangevoerd door de aartsbisschop Marcel Gervais van Toronto en verder ondertekend door leiders van reformatorische, hindoe- en moslimgemeenschappen. De islamitische *opinion leader* Abubakar Kasim verklaarde zelfs het voorkomen van SARS, aids en het West-Nijlvirus in Toronto als een hemelse straf voor de of-

Maatschappelijk verantwoord ondernemen, wie doet het eigenlijk niet tegenwoordig? Volgens hoogleraar Ans Kolk richten ondernemingen zich hierbij nog te veel op goede daden in plaats van maatschappelijke dilemma's.

Dilemma's in duurzaam ondernemen

In Nederland houden circa tien hoogleraren zich bezig met maatschappelijk verantwoord ondernemen (mvo). Dat de benamingen van hun leerstoelen en de omschrijving van hun missies nogal uiteenlopen, geeft aan dat mvo een ruim begrip is. Hoogleraar Ans Kolk (1965) is aan de Universiteit van Amsterdam 'professor of sustainable management' en onderzoeksdirecteur van de Amsterdam Graduate Business School. Kolk onderzoekt hoe bedrijven en managers op internationale schaal omgaan met mvo. Vorig jaar maart hield de hoogleraar haar oratie 'Het einde van maatschappelijk verantwoord ondernemen, of het

het goed voor hen is. Dat lijkt haar een doodlopende weg. 'Het is ook relatief eenvoudig voor ondernemingen om maatschappelijk verantwoord ondernemen te beschouwen als een wind die wel weer overwaait. Zeker met een overheid die ook goede daden, filantropie, projecten en sponsoring als maatschappelijk verantwoord telt, ook al vindt ze eigenlijk en tegelijkertijd dat het breder moet worden gezien.'

Kolk is tot haar standpunt gekomen door de uitkomsten van een ondernemerschapsmonitor, drie jaar geleden voor het eerst gehouden door het ministerie van Economische Zaken. Ook heeft zij gekeken naar de historie van mvo om

pij, maar die niet tot de hoofdactiviteit behoren en ook niet wettelijk verplicht zijn. Zo werd er gekeken naar 'positieve' mvo-vormen, zoals steun geven aan goede doelen, gedragscodes voor bedrijven, sponsoring, het bekleden door ondernemers van bestuursfuncties en vrijwilligerswerk in diensttijd door werknemers.

Kolk stelde in haar oratie vast dat 51 procent van de ondervraagde ondernemingen aan mvo doen. En eigenlijk vond zij dit cijfer nog verbazingwekkend laag, gezien de zeer ruime definitie. Zij voorspelde dan ook een verdere stijging en deze bleek correct: in de tweede monitor, die vlak na het uitspreken van Kolks oratie verscheen, was het percentage naar 70 procent gestegen.

Waar hoogleraar Kolk moeite mee heeft, is dat mvo de neiging heeft zich te vertalen in gemakkelijk te realiseren win-winsituaties (door anderen ook wel aangemerkt als 'sociale filantropie'). Daarmee gaat het voorbij aan de spanningen die kunnen ontstaan door de ondernemingsactiviteiten en de samenleving. Dilemma's dus die winst opleveren voor een onderneming maar verlies voor de maatschappij - win-lose-situaties. Kolk vindt ook dat mvo veel meer moet kijken naar de manier waarop ondernemingen omgaan met de wetge-

'Verantwoord ondernemen op de huidige manier lijkt een doodlopende weg'

begin?' Daarin verkondigde ze dat de huidige benadering van mvo het serieus nadenken belemmert over maatschappelijke vraagstukken van ondernemingen. En dat het daarbij gaat om vraagstukken die niet 'zomaar' overgaan. Kolk stelde dat ondernemingen niet aan mvo moeten doen omdat ze daarmee erge dingen voorkómen of omdat

vooral weg te willen blijven van wettelijke regels en voorschriften. Daarnaast kwam ze tot haar visie door de belangrijkste 'negatieve' redenen om aan mvo te doen: het voorkomen dan wel repareren van reputatieschade en economisch opportunisme. De monitor bekeek de activiteiten die een meerwaarde hebben voor het bedrijf en de maatschap-

Foto's: Peter Valckx

ving; losjes of strikt, worden de gaten in handhaving en invoering gezocht? En maken ze gebruik van de verschillen in wetgeving tussen landen? Ze wijst er op dat er in Europa nog steeds verschillen zijn in bijvoorbeeld milieu- en sociale wetgeving, in arbeidsomstandigheden, in ontslagrecht en ontslagprocedures. Kolk vindt het ook van belang dat duidelijk is hoe ver een onderneming gaat met het regelen van belastingvoordelen of van soepele vestigingsvoorwaarden in een ander land. Het mvo-debat moet ook meer gaan over hoe grote ondernemingen omgaan met hun onderhandelingspositie tegenover ontwikkelingslanden die snakken naar investeringen. Daarom, vindt Kolk, moeten de deelnemers aan het mvo-debat (dus ook de

wetenschap) het kompas meer richten op duurzaam ondernemen. 'Daarbij gaat het erom hoe ondernemingen en managers, en ook accountants, omgaan met hun verschillende verantwoordelijkheden, zowel intern als extern, en welke consequenties dit heeft voor strategie, organisatie, managementprocessen en verslaglegging. De nadruk ligt hierin op de relatie met maatschappelijke actoren en hun verwachtingen, en op de impact die ondernemingen zelf hebben op milieu- en sociaal terrein en op hun stakeholders. En de meeste aandacht gaat uit naar moeilijke maatschappelijke en ethische kwesties, de zogenaamde issues, waarvoor niet direct eenvoudige win-winoplossingen zijn. Dus de situaties waarbij er geen meerwaarde voor allen

is, maar meerwaarde voor sommigen en juist geen waarde voor anderen. Welke afwegingen maken ondernemers dan?'

Dus het gaat in uw benadering niet zozeer om maatschappelijke meerwaarde, als wel om de dilemma's?

"De win-winmeerwaarde vind ik inderdaad veel minder interessant. Daar is wel erg makkelijk aan voldaan. Voor zover er dergelijke kansen zijn, hebben ondernemingen die in de meeste gevallen wel al benut. Voor 'win-win' is al veel aandacht. Van groter belang zijn op dit moment die (internationale) aspecten van ondernemen waarbij moeilijke afwegingen moeten worden gemaakt. Bijvoorbeeld het verplaatsen van arbeidsplaatsen naar lagelonenlanden. Hoe gaan bedrijven om met de vernietiging van arbeidsplaatsen hier, in een tijd van groeiende werkloosheid, en tegelijkertijd het elders scheppen van werk in een omgeving waar de sociale en arbeidsomstandigheden niet de onze zijn? Hoe gaan ze om met een spanning tussen de eigen, 'westerse' ethiek en de lokale cultuur?"

Geeft u op dergelijke vragen pragmatische antwoorden?

"Het gaat hier om academisch onderwijs en dito onderzoek. Ik werk niet bij een instelling voor praktijkoplossingen. Wij kijken vooral naar de wetenschappelijke achtergronden en naar mogelijke wetmatigheden. Neem bijvoorbeeld een onderzoek naar gedragscodes voor kinderarbeid. Daarin richten we ons op de gehanteerde leeftijdsgrenzen, de economische noodzaak voor gezinnen om kinderen te laten werken, de vorm en de naleving van codes, hoe er met aspecten als kosten en cultuur wordt omgegaan en hoe het lokale begrip 'volwassene' verschilt van het onze. Je kunt ook kijken of ondernemingen zich verplicht voelen tot bijscholing als er kinderarbeid

ontdekt wordt, welke (wettelijke) mogelijkheid ze hebben om dat te organiseren en wie die scholing betaalt. Deze aspecten kunnen per land en per geval verschillen. Als wetenschapper kun je daar inzicht in geven en zo een zinvolle bijdrage leveren aan het maatschappelijke debat."

Ben je dan als theoreticus geen roepende in de woestijn?

"Dat geloof ik niet. Als wetenschapper krijg ik eigenlijk altijd een willig oor, de dialoog wordt altijd aangegaan. De bijdrage die we leveren is al dan niet actuele zaken voor het voetlicht brengen. Overigens richt het onderzoek zich niet alleen op de internationale situatie. We kijken ook heel gericht naar de bedrijfsspecifieke kanten. Wat is de 'mvo-geschiedenis' van een onderneming, wie is de topman en wat zijn zijn opvattingen, hoe is de raad van bestuur samengesteld? Maar het is uiteindelijk natuurlijk de ondernemer die besluit in hoeverre hij (meer) maatschappelijk dan wel duurzaam gaat ondernemen. Waarbij het tot de dag van vandaag niet zo is dat ondernemingen uit puur sociale overwegingen hun bedrijfskoers wijzigen. Het blijft ondernemen, maar in vergelijking met vroeger is het nu wel meer 'ondernemen-plus'."

Hoe gaan we in Nederland om met mvo?

"Dat verschilt per bedrijfstak of zelfs per bedrijf. De grote ondernemingen zijn vrij actief en over de gehele linie is het mvo-bewustzijn in het bedrijfsleven vrij

Werkt u vanuit een bepaald paradigma, een filosofie?

"Nee. Het gaat er mij als wetenschapper niet om te zeggen 'zo moet het', wel om uit te zoeken 'hoe het komt'. Ik probeer het 'hoe en waarom' te begrijpen. Waardevrij zijn vind ik een zinloos begrip, omdat je altijd als mens een bepaalde persoonlijke overtuiging hebt."

Overtuigingen zoals?

"Zoals de overtuiging dat er in een periode van bezuinigingen best wel wat van de topsalarissen mag worden afgevoerd. In die zo gewenste openheid over salarissen zit overigens een mooie

Wat zijn recente voorbeelden van 'dat hadden ze anders moeten doen'?

"De bouwfraude, de kwestie bij Ahold, de salarisverhoging van 66 procent voor de ING-top. De Code Tabaksblat is prima, maar moet wel in wetgeving worden vastgelegd en breder worden getrokken. En aandeelhouders zouden meer hun verantwoordelijkheid moeten nemen, ook als het om pensioenfondsen gaat en er verwevenheid van belangen bestaat."

Waarop zou duurzaam ondernemend Nederland meer nadruk moeten leggen?

"Er kan nog meer aandacht worden gegeven aan internationaal ondernemen. Ik pleit voor meer duidelijkheid over de afwegingsprocessen die in internationaal actieve ondernemingen plaatsvinden. Leg aan de [cursief]stakeholders duidelijk uit wat je als rol en taak ziet en wat niet. Ondernemingen moeten niet denken dat als ze voor een 'win-win' kiezen, dat het dan eigenlijk allemaal wel vanzelf goed komt. Duurzaam ondernemen is toch vooral kijken hoe je zelf opereert, welke knelpunten en dilemma's zich daarbij voordoen en welke afwegingen je kunt maken voor een oplossing."

'Ondernemingen wijzigen niet uit puur sociale overwegingen hun bedrijfskoers'

groot. In Nederland is mvo veel minder aan wetten en regels gebonden dan in de VS. Wat betreft de sociale verslaggeving van een onderneming zijn we een middenmoter en liggen we stevig achter op Groot-Brittannië. En samenwerken met ngo's doen de Nederlandse ondernemingen veel beter dan de Japanse. Maar daar staat dan weer tegenover dat de milieuboeikhouding in dat land meer ontwikkeld is dan bij ons."

paradox: het leidt ook tot de conclusie dat men 'achterloopt' en dus een inhaalslag omhóóg moet maken. Of de overtuiging dat bij internationaal ondernemen ook de kloof tussen arm en rijk expliciet moet worden bekeken. Een andere overtuiging is dat een verstrengeling van belangen doorgaans niet bijdraagt aan de maatschappelijke verantwoordelijkheid van ondernemer en onderneming."

Carrie

Bonus

Het zal 25 jaar geleden zijn dat ik bij de ING binnenkwam om een zakelijk krediet aan te vragen. Ik had gebroken naaldhakken aan en gescheurde panty's. Kortom, ik was gepast gekleed. Voor de branche waarin ik me wilde vestigen dan. Als je een punkwinkel wilt beginnen heb je niks aan een keurig mantelpakje.

De accountmanager zag me niet staan. Hij keek over mijn schouder naar het meisje dat achter mij liep. Dreetje. Van huis weggelopen, was ze het jongerenadviescentrum binnengekomen. 'Zullen we eerst maar eens je ouders bellen?' vroeg ik. Dat werd het meest pijnlijke telefoontje uit mijn hele hulpverlenercarrière. Haar moeder zei namelijk rustig en beschaafd dat ze haar twaalfjarige dochter nooit meer terug wilde hebben. Sindsdien kan ik de Gooise R niet meer horen zonder pijn in mijn buik te krijgen.

Dreetje heeft een tijdje bij mij gewoond. En later bij vrienden. Unaniem was ons oordeel: ze is een schat en een ster.

Dat vond de rest van de wereld ook. Herman Brood pikte haar op en noemde haar Poppekontje, ze speelde nog in zijn speelfilm 'ChaCha'. De VPRO pikte haar op en gaf haar haar eigen radioprogramma. En hoewel ze het dus - op haar veertiende - hartstikke druk had, ging ze toch met mij mee naar de bank.

Ik had begrotingen bij me en een bedrijfsplan. Wij waren van de *no future*-generatie, er was net als nu voor jongeren geen werk te krijgen als je er zelf niets op verzon. De ING'er luisterde niet. Hij zat te staren. Er zat hem iets heel hoog. Wat voordat Dreetje binnengekomen was waarschijnlijk nog keurig laag had gehangen. Dat heb je wel eens bij mannen. Dat het bloed niet naar hun hoofd stroomt maar dat ze spontaan ergens anders beginnen te blozen.

Terwijl ik - tevergeefs natuurlijk - de blaren op mijn tong bleef lullen stond Andrea op. 'We gaan, Car,' zei ze.

De ING'er probeerde nog een arm om haar schouders te slaan maar ze dook als een slang onder hem vandaan. En lachte hem uit.

Buiten, terwijl ik liep te razen over ranzigheid, en over castratie, (mijn ouders hebben een wijs besluit genomen om me nooit naar een slagersvakschool te sturen), stak Dreetje een arm door de mijne. 'Joh, het is een saaie afgeleefde lul. Het zal hem kosten, wil hij ooit nog wat van zijn leven maken.'

Dat begon het haar ook te doen. Te kosten. De VPRO ruilde haar in voor een nieuw jong ding, punk was uit. Herman Brood hield zichzelf nauwelijks overeind en kon

'Haar moeder zei dat ze haar twaalfjarig kind nooit meer terug wilde hebben'

haar er niet bij hebben. Ze werd ziek. Maar omdat ze als de dood was voor dokters, begon ze aan de medicijnen van de straat.

Deze maand werd ze plotseling opgenomen in een ziekenhuis. Waar ze uit paniek voor al die dokters toch weer wegluchtte.

De begrafenis is intussen geweest. En we zeggen allemaal hetzelfde: dat Dreetje een schat was en een ster.

En ik moet denken aan haar arm door de mijne en die ING'er. Die toen al ranzigheid nodig had om iets van zijn leven te maken. En daar nu nog een ranzige financiële bonus van 64 procent bovenop heeft gedaan. Maar toch nooit meer zal worden dan die saaie afgeleefde lul die hij toen al was!

Na de beëindiging van de Tweede Wereldoorlog moesten ruim zestien miljoen Duitsers huis en haard verlaten. Hiermee werd een nieuw conflict geboren dat vier decennia lang aan de buitenwereld werd onttrokken.

HERBERT VAN LYNDEN

Verdreven Du

Als zogenaamde *expat* bij een groot accountants- en belastingadvieskantoor in Praag deelde ik een kamer met Detleff uit Duitsland. Hij sprak consequent over Teplitz en Brünn in plaats van Teplice en Brno, om het even in Duits of Engels, ook bijvoorbeeld wanneer hij praatte tegen zijn Tsjechische collega's. Op een middag kwam Detleff in opperste stemming terug van een lunchbespreking over de bouw van de zoveelste shopping center annex megabioscoop in Praag. "Ons gezelschap bestond uit twee Israëliëse projectontwikkelaars, een gevluchte moslim uit Sarajevo die nu elders zijn geld kwijt moet en mijzelf. Allemaal gevlucht. Die Israëliërs hadden hun *roots* hier liggen. Mijn grootvader en zijn gezin moesten aan het einde van de Tweede Wereldoorlog halsoverkop uit Königsberg vluchten." Dat was meer dan dat hij ooit over zichzelf had losgelaten. Ik wist daarvoor alleen dat hij was opgegroeid in Beieren zonder een Beier te zijn. Nu begreep ik

wat hij bedoeld had. Hij was een kind van *Heimatlosen*. "Ach ja, das alles is Krieg."

Uitgewezen Duitsers

Toen de geallieerden de vijand op de knieën hadden gekregen was daarmee de grootste brand in de wereldgeschiedenis, de Tweede Wereldoorlog, geblust. Omdat Hitler de Duitse minderheden in met name Tsjecho-Slowakije en Polen als voorwendsel voor zijn expansiedrift had gebruikt, besloten de geallieerden op 2 augustus 1945 in Potsdam dat het beter was om deze angel uit de verse wond te halen, om revanchisme en misschien zelfs nieuwe oorlogen te voorkomen. Daarom kregen de door de Duitsers onder de voet gelopen landen vrij spel om deze gehate, zogeheten Rijksduitsers over de grens te zetten naar Duitsland en Oostenrijk. Toen op die manier zo'n twaalf miljoen mensen gedwongen met achterlating van huis en haard en hun overige bezittingen waren *umgesiedelt*, werd voor Europa het

sein brand meester gegeven. Nog eens vier miljoen *Spätauslieder* volgden in latere jaren.

Dat hiermee niet alleen een angel uit een oud conflict was gehaald maar tevens een nieuw conflict was geboren werd vier decennia lang kunstmatig aan de waarneming van de 'buitenwereld' onttrokken. Als een *deus ex machina* had de Sovjet Unie ingegrepen in de geschiedenis. Ze bevrijdde eerst en bezette vervolgens de landen ten oosten van Duitsland en isoleerde hen van de rest van de wereld. Veilig geborgen onder de Russische stolp hoefden de Tsjechen en Polen zich niet ongerust te maken over hun voormalige landgenoten, de uitgewezen Duitsers, die vaak net aan de andere kant van de grens waren neergestreken. (Van die pechvogels die naar de DDR waren uitgewezen viel vanzelfsprekend helemaal niets te vrezen.) Dat de Beierse CSU zich geregeld druk maakte over het gebrek aan volkenrechtelijke erkenning van het onrecht dat de voormalige Rijksduitsers was aangedaan en

Tsjechische vluchtelingen uit Sudetenland arriveren in Praag, 8 september 1938
Foto's: CTK photo

tseers

herstel en schadevergoeding eiste, werd als een vast onderdeel van de West-Duitse politieke folklore beschouwd, bestemd voor een vaste kern van haar eigen achterban, de *Sudeten Landsmannschaft* waarmee de CSU tot op de dag van vandaag een innige band onderhoudt, zoals haar landelijk opererende zusterpartij de CDU met de Bond van Verdrevenen (BdV).

Val van de Muur

Toen de Russische stomp in 1989 werd opgelicht kwam er eindelijk verse zuurstof binnen in de Oostbloklanden en konden meer dan veertig jaar gesmoorde, maar nimmer gebluste conflicten oplaaien tot politieke spanningen, verhitte debatten en juridische schermutselingen. Duitse aanspraken op schadevergoeding die tot dan enkel symbolische betekenis hadden kregen opeens een angstig reële betekenis. Dat maakte politici aan de andere kant van de Duitse oostgrens nerveus. Maar ook de politieke leiders van het herenigd

Duitsland wilden natuurlijk voor alles goede betrekkingen met hun 'nieuwe' burens die niet langer van Rusland afhankelijk waren. Deze landen, waar aan alles een tekort bestond, werden Duitsland als het ware in de schoot geworpen en Duitsland kon een dergelijke historische kans om sterke economische en politieke banden te smeden met dit herontdekte Europa natuurlijk niet laten verprutsen door een minderheid van gefrustreerde remigranten.

Bange burgers

Terwijl Duitse en Tsjechische regeringsleiders niet ophouden gezamenlijk te verklaren dat de verstandhoudingen tussen de beide landen 'beter dan ooit' zijn en bondskanselier Schröder deze zomer opnieuw verzekerde dat zijn regering vermogensclaims van voormalige Sudetenduitsers niet zal ondersteunen, laat het Duits-Tsjechische vriendschapsverdrag uit 1992 heikele kwesties onopgelost en heeft ook de Tsjechisch-Duitse verklaring uit 1997, bedoeld om alle uit WO II voortvloeiende problemen voorgoed naar de geschiedenisboeken te verbannen, niet een eind gemaakt aan alle spanningen.

De merkwaardigste twist gaat over de grenzen tussen beide landen. Duitsland beweert dat deze nooit officieel zijn hersteld 'in de oude toestand' nadat Hitlers aanspraken op Sudetenland in 1938 volkenrechtelijke erkenning verkregen door Chamberlains en Daladiers ondertekening van het Akkoord van München, dat de geschiedenis in ging Als het Verraad van München. Hoewel Duitsland geen Tsjechische grond claimt, meent het dat internationaalrechtelijke procedures noodzakelijk zijn om de grenzen juridisch vast te leggen. Tsjechische burgers zijn echter veel banger voor Sudetenduitsers die naar Tsjechië willen terugkeren en hun

huizen, landerijen en overige bezittingen teruggeisen of daarvoor schade-loosstelling willen ontvangen. Daarom houdt de Tsjechische regering met alle macht vast aan de Benesdekreten, de wetten die destijds de verdrijving en confiscatie legitimeerden. Zij beroept zich daarbij steevast op het Besluit van Potsdam van de geallieerden en zijn volkenrechtelijke geldigheid. Volgens Tsjechische betrokkenen probeerden Sudetenduitsers tijdens Kohls bewind vergoeding door de Duitse staat aan Tsjechische nazi-slachtoffers afhankelijk te maken van Tsjechische inwilliging van schadeclaims van Sudetenduitsers. En volgens Tomás Kraus, directeur van de Federatie van joodse gemeenschappen in Tsjechië, heeft Duitsland de eerste uitkeringen aan Tsjechische slachtoffers van de Holocaust pas gedaan nadat Schröder in 1998 de nieuwe bondskanselier werd, negen jaar na de val van de Muur. Inmiddels waren vele aanspraakgerechtigden overleden. Zeer binnenkort zullen 77 Sudetenduitsers uit Duitsland en Oostenrijk de Tsjechische staat aanklagen bij het Europese Hof voor de rechten van de mens. Zij eisen teruggaf van hun eigendommen of financiële schadeloosstelling.

Ten onrechte uitgezet

In juni 2003 heeft de Tsjechische regering verklaard dat de verdrijvingen na WO II naar huidige inzichten niet acceptabel waren. In vergelijkbare zin hadden de huidige president Klaus en zijn illustere voorganger Václav Havel zich

Verdrag van München, 29 september 1938. Vlnr: Chamberlain (GB), Daladier (Fr), Adolf Hitler (D), Mussolini en delegatielid Ciano (It.)

Gearresteerde Duitsers wachten op deportatie, Praag 1945

eerder uitgelaten. Binnen de Tsjechische politiek gaan al lang stemmen op voor symbolische schadevergoeding aan individuele Duitsers die ten onrechte als 'schuldigen' de grens zijn overgezet. Immers, ook Duitsers die niet pro-Hitler waren werden de grens over gezet, met uitzondering van antifascisten, dat wil zeggen communisten en mensen in het verzet. Deze pogingen tot verzoening aan Tsjechische zijde blijven natuurlijk zonder betekenis zolang Sudetenduitsers hun eisen niet willen bijstellen; dagelijks valt hierover in de Tsjechische kranten te lezen. Meestal over rijke, vermeende Sudetenduitsers – want wie was etnisch gesproken Duitser en wie Tsjech, dat is een hele vraag op zich – die via de rechter hun voormalige kastelen en landgoederen proberen terug te krijgen. Of over de nieuwe *Preußische Treuhand GmbH & Co* die door de voorzitter van de *Silezië Landsmannschaft* is opgericht met als enig doel voormalige bezittingen in Polen en Tsjechië terug te vorderen via rechtszaken, desnoods via het Europese Hof voor de rechten van de mens of de Amerikaanse rechter.

Centrum tegen verdrijvingen

Het is niet verwonderlijk dat in een dergelijk klimaat het initiatief van mensen die afkomstig zijn uit organisaties van verdrevenen, met name uit de Bond van Verdrevenen (BdV) om in Berlijn een centrum tegen verdrijvingen op te

richten in brede kring gewantrouwd wordt. Hoewel initiatiefnemers Erika Steinbach, voorzitter van de BdV en CDU parlementariër en SPD'er Peter Glotz bij hoog en bij laag het tegendeel beweren, zien tegenstanders het als een poging om Duits leed op een lijn gesteld te krijgen met het leed van slachtoffers van de Duitse nazi-terreur. Niettemin slaagden zij er in juli 2002 in om gedeeltelijke steun voor hun initiatief van de Bondsdag te krijgen; de Bondsdag heeft zich niet vastgelegd op de aard en de plaats van zo'n centrum, maar heeft enkel besloten dat een dergelijk centrum wenselijk is.

Na de terreuraanslag op het WTC in New York ontpopte Duitsland zich als een kritische bondgenoot die Amerika niet klakkeloos volgt in zijn strijd tegen het terrorisme. Voor het eerst werden in de Duitse publieke discussie ook kritische geluiden over Israël geaccepteerd waar het om de Palestijnen ging. Dit betekende dat Duitsland zichzelf

die aan de Holocaust herinneren: 'crematoria' en 'vernietigingsoorlog'. Deze 'semantische gelijkstelling' aan de Holocaust en de pogingen in de Duitse publieke discussie om de recente etnische zuiveringen in voormalig Joegoslavië met de verdrijving van de Rijksduitsers gelijk te stellen, tonen alle hetzelfde manco: gevolg wordt verwisseld met oorzaak. De Rijksduitsers werden verdreven en de Duitse steden werden in de laaien gezet als gevolg van de Duitse misdaad, welke misdaad de dood en verdrijving van vele miljoenen slachtoffers inhield.

Tegen-initiatief

Günther Grass heeft zich, zoals van hem te verwachten viel, gedistantieerd van het initiatief van Steinbach en Glotz en hij heeft tezamen met SPD-politicus Markus Meckel en andere intellectuelen, kunstenaars en politici in Centraal-Europa een tegen-initiatief gelanceerd: niet Berlijn, maar het Poolse Wrocław moet de vestigingsplaats worden van

een centrum tegen verdrijvingen en het centrum moet een Europees centrum worden, niet een Duits. Op steun van de Duitse regering

'Tsjechische burgers zijn bang voor Sudetenduitsers die naar Tsjechië willen terugkeren'

niet langer gehinderd voelde door haar misdadige oorlogsverleden om morele standpunten in te nemen over gedragingen van andere landen. Dit herwonnen morele zelfbewustzijn breidde zich uit naar de eigen oorlogsgeschiedenis. De verschijning in begin 2002 van de roman 'In krabbengang' van Nobelprijswinnaar Günther Grass maakte in Duitsland een discussie los over het leed van de verdrevenen. Wanneer verdrevenen over hun persoonlijk leed of familieleed spraken werd hen niet langer het hooghartige argument voor de voeten geworpen dat alles de terechte straf voor de nazimisdaden was. Sindsdien is het snel gegaan. Het boek 'Der Brand' van historicus Jörg Friedrich dat eind 2002 verscheen beschreef de uitwerking van de Engelse en Amerikaanse bombardementen op Duitse steden in termen

hoeven Steinbach en Glotz evenmin te rekenen, want in kanselier Gerhard Schröder en minister van Buitenlandse Zaken Joschka Fischer vinden zij hun meest prominente tegenstanders. De twintigste-eeuwse geschiedenis van Centraal-Europa zal pas echt *gemeinsam aufgearbeitet* zijn wanneer de ongelimiteerde aanspraken van Rijksduitsers op teruggave van verloren bezittingen en schadevergoeding worden begraven op het kerkhof van de Tweede Wereldoorlog. Met herdenken en verzoenen kan pas worden begonnen als de oorlog écht voorbij is. Anders zullen de Duits-Tsjechische en Duits-Poolse betrekkingen politiek gekenschetst blijven als - in de trant van Foucaults omdraaiing van Von Clausewitz' spreuk - de voortzetting van de Tweede Wereldoorlog met andere middelen.]

Michose

De erfzonde

Sinds de vroege Middeleeuwen sloofden kerkvaders zich uit om masturbatie te verketteren. Augustinus heeft over knapen die de hand aan zichzelf slaan bijzonder saillante teksten geschreven, die niet zouden misstaan in het boekenrek dat u helemaal achteraan bij uw krantenboer vindt, tussen de siliconenborsten en de gaycontact-advertenties. En sindsdien is er een bibliografie over verschenen die in uw en mijn woonkamer niet meer binnen te krijgen is.

Wat bezielt deze moraalridders om met een dergelijke volharding onze hormonaal geteisterde jeugd op zindelijker gedachten te brengen? Het waren verre van domme kwasten, die ridders van het onbevleete laken. Zij zullen dus ook wel geweten hebben dat jongens ondanks dit verbod toch aan hun piemel zouden prutsen.

Voor Michel Foucault, de Franse filosoof, is er maar één reden te bedenken waarom het verbod op zelfbevrediging al die jaren stand hield, tegen het gezonde verstand en tegen elke ernstige wetenschappelijke studie in. En dat is het genot zelve. Het genot in te kunnen grijpen in een dergelijke intieme aangelegenheid, het genot om zich uit te spreken over wat in de diepste intimiteit gebeurt. Het genot om te weten dat je verbod zal overtreden worden en de perverse bevrediging die volgt op het weten dat je daarmee een permanent schuldgevoel induceert.

Waarom maak ik me druk over deze vergane glorie? Omdat ze niet zo vergaan is dan op het eerste gezicht lijkt. De hedendaagse moraalridders komen uit een ander kamp, een kamp dat doorgaans progressief genoemd wordt. Kinderen en adolescenten dienen heden ten dage voor hen ook beschermd te worden, niet tegen de perverse geneugten van het vlees, maar tegen de kortzichtigheid van hun ouders. Met een verrassende regelmaat vinden we in onze kranten pleidooien voor het verbieden van de 'pedagogische tik' en voor het onderhandelen als opvoedingsnorm. Met het Internationaal Verdrag voor de Rechten van het Kind als een hedendaagse bijbel in de hand vertellen zij ons, ouders, dat wij met onze kroost moeten onderhandelen over wanneer het nu eindelijk bedtijd is, over hoeveel spruitjes je wel op moet vooraleer je je bord aan de kant mag schuiven en over hoe laat nu echt wel te laat is om thuis te komen van de disco. En slaande argumenten zijn in deze onderhandeling helemaal uit den boze, natuurlijk.

De overeenkomsten met de erfzonde liggen voor de

hand. Net als masturbatie is overtreding van het gebod onvermijdelijk: wie verliest er nooit het geduld? Wie is in staat om van bij het opstaan (als je je sokken aandoet, mag je twee tekenfilms bekijken, afgesproken?) tot het slapengaan te onderhandelen? (wil je nog drie verhaaltjes van Jip en Janneke, ik zeg nog één, dan kunnen we misschien een compromis vinden over twee verhaaltjes). Wie zegt dat hij zoon- of dochterlief nooit eens wat te hard in de wang geknepen heeft, of wat te nors heeft afgesnauwd? Trouwens, net als bij het verbod op masturbatie wordt er geschermd met wetenschappelijk onderzoek. Het gaat nu niet over het gevaar op verweking van de ruggengraat of blindheid, dat het gevolg zou zijn van dat verspilde zaad. Het gaat nu over het kweken van gefrustreerde,

'We kennen ze allemaal, die moderne biechtvaders'

ongelukkige kinderen, die zich zullen ontpoppen tot minder zelfstandige volwassenen. Kortom, net als bij de erfzonde zal de boete niet onmiddellijk op de zonde volgen, maar pas vele jaren later, wat onvermijdelijk een diep schuldgevoel moet creëren. Ik vraag me af waarom pedagogen en moderne ridders van het onbevleete kind met een dergelijke volharding menen ouders die les te moeten spellen. En ik kan – met Michel Foucault – maar één reden verzinnen. Het perverse genot om binnen te dringen in de intimiteit van de opvoeding thuis. De bevrediging die volgt op het weten dat men je verbod zal overtreden en – door schuld gedreven – naar de biecht zal komen. We kennen ze allemaal, die moderne biechtvaders: de opvoedingstelefonen en de zelfverklaarde experts die boekjes uitgeven over modelouderschap. Zij ontpoppen zich meer en meer als onze hedendaagse pastors die waken over het welzijn van hun kudde.

Dames en heren pedagogen, moralisten en kinderjuristen, houd u alstublieft bezig met schrijvende aangelegenheden waarin rechten van kinderen schandelijk geschonden worden. Er zijn genoeg domeinen waarop u uw missie kunt realiseren: internationale adoptie, niet begeleide minderjarige vluchtelingen, tekort aan kinderopvang, lamentabel onderwijs voor achtergestelde groepen, en zo kunnen we nog wel een pagina doorgaan. Maar houd uw perverse handen af van wat er tussen mijn lakens gebeurt.

CASPAR VAN MEEL

Hans Achterhuis moet die avond nog door om over utopieën te discussiëren in het Amsterdamse Felix Meritis. Zes jaar na het verschijnen van zijn boek 'De erfenis van de utopie' is er nog altijd een debat gaande over zijn visie op de utopische traditie.

Atheïsten hebben het

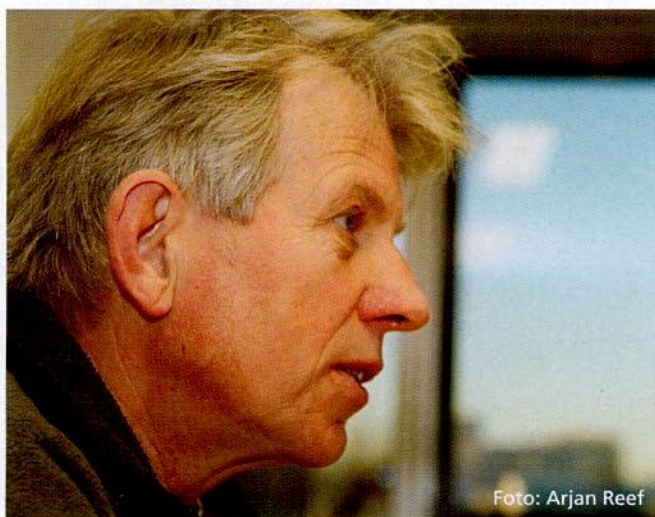

Foto: Arjan Reef

De kritiek richt zich onder meer op zijn interpretatie van het boekje 'Utopia' dat aan het begin van de zestiende eeuw werd geschreven door de jonge Engelse jurist en humanist Thomas More.

'Utopia' bevat het relaas van een reis naar Antwerpen waarin More de fictieve figuur Raphael Hythlodæus ontmoet die de meest wonderlijke verhalen vertelt over het verre eiland Utopia (letterlijk: nergensland). Het boekje werd een voorbeeld voor talloze schetsen van een ideale wereld, vestigde het literaire genre van de utopie en vormt tegenwoordig een centrale tekst van het humanisme.

Streven naar iets beters

More schreef 'Utopia' in een Engeland vol maatschappelijke misstanden dat voor het eerst met het fenomeen schaarste te maken kreeg. Achterhuis: "More is voor filosofen de persoon die afscheid neemt van de ellende van de late Middeleeuwen om een nieuw perspectief te schetsen. Het knappe is dat hij in fictieve vorm een aantal dingen ontwikkelt die later in nette filosofische werken zijn gezegd. Ik doel hiermee op zijn begrip van economische principes zoals schaarste. Utopia is zo een spiegelbeeld van het Engeland van More's tijd. Het is ontzet-

tend belangrijk dat hij zijn tijdgenoten een beeld schetst van een andere werkelijkheid waardoor mensen het idee krijgen: we kunnen naar iets nieuws en beters streven."

In het Europa van de Middeleeuwen deden er al allerlei verhalen de ronde over luilekkerland. Ook de christelijke heilsverwachting schetst een beeld van een nieuwe, betere wereld. Toch verschilt de utopie volgens Achterhuis van traditionele visies op een alternatieve werkelijkheid: "Het luilekkerland maak je niet zelf en de christelijke ideale wereld is altijd door God beschikt. More schetst een toekomst die niet op grond van goddelijke gedachten of ideeën tot stand is gekomen, maar puur op basis van menselijke inspanning. Dat is de belangrijkste humanistische boodschap voor tijdgenoten geweest. In Utopia wordt op allerlei manieren de maakbaarheid van de werkelijkheid benadrukt - het is een soort groot industrieel ingenieursproject. De Utopieërs hebben van Utopia een eiland gemaakt door de dam naar het vasteland door te snijden. De onvruchtbare bodem hebben ze door bewerking vruchtbaar gemaakt."

Individu niet van belang

Naast zijn geloof in maakbaarheid zal ook de religieuze tolerantie van de Utopieër aan de hedendaagse humanist appelleren. De Utopieërs kennen een polytheïstisch stelsel en ook het christendom is een groot succes onder de Utopieërs. Zodra echter een Utopieër de discipelen van alternatieve religies voor godslasteraars uitmaakt wordt hij verbannen: 'dat is namelijk een van hun alleroudste instellingen: dat geen mens om zijn godsdienst mag worden bemoeilijkt,' schreef More. Overigens hebben atheïsten het wel moeilijk op Utopia - ze ontvangen geen burgerrechten en worden als lager dan beesten beschouwd. Toch zal men hen niet proberen te bekeren want 'men is overtuigd dat niemand het in de hand heeft te geloven wat hij wil.'

Achterhuis is niet onder de indruk: "Ik denk dat More op religieus gebied zeker zijn tijd vooruit is, maar er zijn veel aspecten van Utopia die ik eerder in de voormalige Sovjet

Canon van het humanisme

moeilijk op Utopia

Unie terugzie dan dat ik ze als humanistisch ideaal beschouw. Je kunt er niet vrij reizen en op overspel staat de doodstraf. Bovendien is er een soort goelag-archipel aan het ontstaan. De Utopieërs hebben het werk dat zij onrein en onzuiver vinden aan een lagere groep slaven uitbesteed die geketend rondlopen.” De vergelijking tussen Utopia en de socialistische heilstaat gaat in meerdere opzichten op. “In het utopisch denken is het individu niet van belang. Mensen in Utopia hebben bijvoorbeeld geen eigen namen.” Een publieke uiting van religie zoals het dragen van hoofddoekjes zou More niet tolereren. Achterhuis: “De kleding is uniform. Er moet vooral geen groep rondlopen met een muts of hoofddoekje. Tijdens de Chinese culturele revolutie kon je ook geen kapitalistische kleding aantrekken.”

‘Weg met het humanisme!’

Zijn waarschuwing voor de totalitaire schaduwkanten van de utopie is Achterhuis niet in dank afgenomen. Volgens hem zijn de critici bang dat zijn interpretatie van More de zuiverheid van de utopisch-humanistische inspiratie aantast. Als een centrale tekst van het humanisme totalitaire trekken vertoont, geldt dit dan immers ook niet voor het humanisme als zodanig? Zover wil Achterhuis niet gaan, maar bepaalde aspecten van het humanisme komen gevaarlijk dicht in de buurt van een humanistische dystopie, het tegenovergestelde van utopie. “Er valt zonder meer kritiek te leveren op allerlei ideeën waar het humanisme in de jaren zestig en zeventig mee aan de slag ging. De leus van Bentham’s pantopticum, ‘het grootste welzijn voor het grootste aantal mensen’, was in die tijd een soort leitmotif. Zo schetst psychiater Van Dantzig een netwerk over de samenleving om gezinnen te coachen. Zeker niet zo erg als de goelag, maar het meende zich wel via een preventie en verzorgingsdenken over iedereen te moeten ontfermen. De sociale wetenschappen moeten niet alleen vanuit structuren, maar ook niet alleen vanuit de mens denken. Volgens mij is dat wat Foucault bedoelde en wat later is verstaald met de strijdkreet ‘Weg met het humanisme!’. Die kreet heeft trouwens niets te maken met mijn humanisme dat sceptisch en afstandelijk is en geen politieke recepten uitgeeft.”

In de door God verlaten totalitaire wereld van de Utopie is technologie hét middel dat de mens aangrijpt om de wereld vorm te geven. De Utopieër is geïnteresseerd in natuurwetenschappen, beschikt over ‘uitermate vernuftig ontworpen instrumenten’ om het weer te voorspellen en heeft een broedmachine voor kippen. In Aldous Huxleys dystopie ‘A Brave New World’ uit 1931 is More’s broedmachine geëvolueerd tot een gigantisch apparaat voor het kweken van mensen.

Onrealistisch doemdenken

Volgens Achterhuis zijn het helaas vooral de negatieve aspecten van technologie die in beschouwingen over de utopie de aandacht krijgen: “Vanuit mijn eigen achtergrond en traditie is de technische utopie altijd het meest verschrikkelijke dat er bestaat. Fukuyama zegt in zijn laatste boek dat ‘A Brave New World’ onze werkelijkheid zal worden, maar ik zie nog lang geen wereld waarin we onze kinderen selecteren op intelligentie.”

Achterhuis denkt dat het onrealistische doemdenken op den duur het krediet van de onheilsprofeet zal aantasten. “Ik denk dat de dystopie als beeldvorming ontzettend krachtig is, maar vernietigend uitwerkt als mensen zien dat het niet klopt. De milieubeweging heeft vanaf het rapport van Rome constant dystopieën naar voren gebracht. In 2000 zou de helft van het Nederlandse bos verdwenen zijn door zure regen, maar dat is gewoon niet zo. Er zijn genoeg concrete punten waartegen op milieugebied gevochten moet worden, maar je moet niet alleen vanuit het schrikbeeld van de technische dystopie redeneren.”

In de vorige aflevering van deze rubriek stelde de filosoof Peter Sloterdijk dat de toekomst meer mathematica dan grammatica zal zijn. Achterhuis: “Ik had die uitspraak zelf ook op een iets andere wijze kunnen doen. Postmoderne filosofen denken dat de hele wereld talig is. Met taal verandert dus ook de samenleving. Onderschat echter niet hoe belangrijk technische ontwikkelingen zijn. Filosofen en humanisten moeten eens over techniek nadenken en kijken wat dát betekent voor veranderingen in de samenleving.” |

Foto's: Barbara Paternotte

Utrechtse ex-dakloze vangt straatkinderen op in Peru

'Hoe kan ik nou op straat mijn tanden poetsen!'

Alanya Santa Cruz Nolasco, ex-dakloze en medeoprichtster van de Utrechtse zwerfopvang NoiZ, vertrok drie jaar geleden naar haar geboortestad Ayacucho in Peru. Daar begon ze een opvanghuis voor zwerfkinderen, dat de kinderen later zélf moeten gaan beheren. **SIMONE BEST**

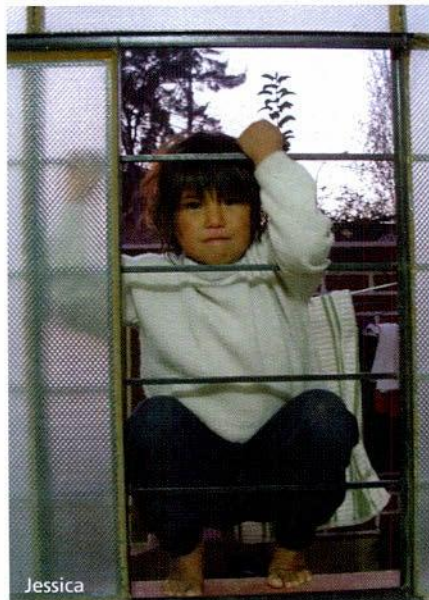
Alanya (27) is trots: om haar heen rennen vijf straatkinderen rond in de opvang die zij heeft opgezet. Drie jaar geleden verliet ze Nederland; de methode NoiZ (nacht-opvang in zelfbeheer), waarmee zij had gewerkt in Utrecht, wilde zij ook toepassen bij de straatkinderen in haar geboortestad. Ayacucho, midden in het Andesgebergte, is een van de oudste steden van Peru

en tot diep in de jaren negentig maakte de terroristische groepering Lichtend Pad er de straten onveilig. Alanya's mintgroene huis in de rijkere buurt van Ayacucho lijkt een gewoon rijtjeshuis. In de twee slaapkamers hebben de vijf stapelbedden typisch Nederlandse dekbedovertrekken. Beneden zijn een grote woonkamer en keuken, die Alanya in de avond deelt met de straatkinderen. Ook de twee Nederlandse vrijwilligers en de

permanente Peruaanse hulp wonen in het huis. Op het binnenplaatsje hangen theedoeken en kinderkleren te drogen.

Stoeipartij

Rond half negen 's avonds komen Teodoro en Rafael binnen. Ze zijn rond de vijftien jaar, hun precieze leeftijd willen ze niet zeggen. De twee rennen alle kanten op en Floris, een van de twee Nederlandse vrijwilligers, vraagt hun eerst om de gebruikelijke sol (0,28 eurocent). Terwijl de jongens en Alanya verward zijn in een stoeipartij, maakt Sanne, de andere Nederlandse vrijwilliger, een broccoli-aardappel-preisoep. Een uur later schuiven de straatkinderen John en Beltran ook aan. We eten hamburgers en vooraf de soep. Beltran wil twee hamburgers en geen 'rare Ne-

derlandse soep', maar dat gaat niet door. "Lekker?" vraagt Sanne aan Teodoro die zijn hamburger eet. "Die van de straat zijn lekkerder," antwoordt hij, terwijl hij zichtbaar smult. "Ze proberen je continu uit," zegt Floris. "Daar moest ik wel aan wennen." Naast Teodoro zit Rafael, die mompelt dat vooral het vlees zo lekker is. Hij snijdt het in kleine stukjes en besmeert elk stukje met mayonaise.

Zelfrespect

Na het eten gaat op verzoek van de jongens muziek aan. Sanne opent met haar sleutelbos de deur van de kast en zet de geliefde Peruaanse cd op. Twee jongens ruimen de keuken op, een derde dweilt de vloer en een vierde maakt boven schoon.

Alanya vertelt aan de eettafel hoe ze op haar vijftiende aankwam in Utrecht, nu twaalf jaar geleden. "Ik was weggelopen bij mijn adoptieouders. In Utrecht is het station overdekt, dus bleef ik daar overnachten." Het was het begin van een daklozenperiode. Alanya voelde zich snel thuis tussen de zwervers en werd actief in het daklozen circuit. Ze zat in de band Homeless ('het was meer hommeles') en in 1994 kraakte ze met een groepje zwervers een sjiek pand in Utrecht. De groep had met de actie één doel: een nachtopvang beginnen in zelfbeheer, dus de zwervers zélf de opvang laten draaien. Stichting NoiZ werd geboren.

"De gemeente was niet blij met ons en hulpverleningsinstanties verklaarden ons voor gek. Maar we wilden het negatieve beeld - van de eeuwig dronken en stinkende zwervers die niets kunnen - tegengaan." De oprichters van NoiZ vonden dat de hulpverleningsinstanties in Utrecht daklozen als kleine kinderen behandelden. Verantwoordelijkheid

Het opvanghuis van de Utrechtse Alanya

'In Peru kijkt de regering niet om naar daklozen'

voor de opvang geven aan daklozen leidt tot meer zelfrespect, is het motto van NoiZ.

Dat motto gebruikt Alanya in Ayacucho ook. In Utrecht bleek het systeem te werken, NoiZ kreeg subsidie en heeft sinds maart 2001 een plek in een groot pand. Vijfentwintig daklozen in de zomer en veertig in de winter kunnen er voor 2,25 euro overnachten. Ze kunnen ook een overnachting verdienen met

gastentaken zoals schoonmaken, koken, boodschappen doen.

Het was tijdens een reis voor geadopteerde kinderen naar Peru dat Alanya besloot om in haar geboortedorp te gaan wonen. "Ik voelde me meteen thuis in Peru. Ook wist ik direct dat ik me in wilde zetten voor het grote aantal straatkinderen. In Nederland kijkt de regering nog wel om naar daklozen, in Peru hoeft je daar niks van te verwachten. Ik vond dat ik moest proberen iets voor de kinderen te doen."

Alanya had geen idee of het zou lukken, maar haar plan stond vast. "Ik weet niet of dit voor de rest van mijn leven is, maar voorlopig stort ik me erop." Hond Bebe emigreerde mee en Alanya riep de stichting Los Cachorros (De Welpen) in het leven voor straatkinderen tussen de zes en vijftien jaar. Met hulp van het deelbestuur in Utrecht is Alanya drie jaar bezig geweest met de oprichting. Fondsen werven, vergunningen regelen, stages lopen en het belangrijkste: contact leggen met de kinderen. Vele avonden bracht Alanya door op straat om vertrouwen te winnen. Op een avond, eind mei vorig jaar, stonden er opeens vijf jongens voor de deur. Toen is de opvang echt begonnen.

Goed gedrag belonen

De kinderen kunnen punten verdienen voor goed gedrag. Op tijd binnenkomen en meedoen met sport en spel zijn punten waard. Ook respect tonen voor de

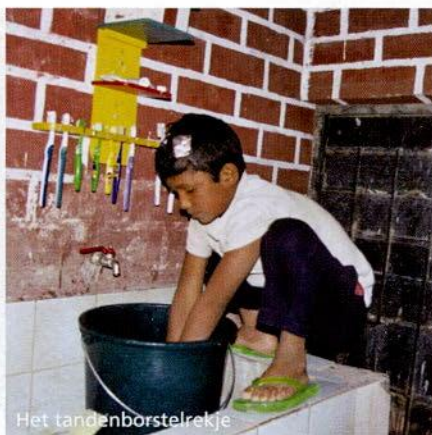
medewerkers en de dieren in het huis wordt beloond. Elke dag en elke week is er een prijs te verdienen, variërend van een nieuwe broek

tot een kwartier achter de computer. Het is hetzelfde principe als bij NoiZ waar de daklozen na het doen van veel 'gastentaken' zich op kunnen werken als beheerder. Verdeeld over drie panden in Utrecht wonen de beheerders vervolgens onder toezicht van een woonbegeleider op zichzelf.

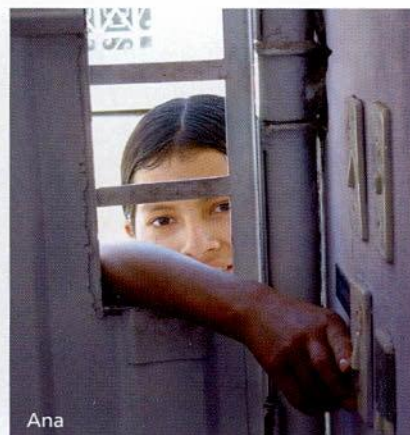
Kunnen de daklozen bij NoiZ opklimmen naar een eigen woonruimte, bij de opvang in Ayacucho kijkt Alanya of het

Twee lijmsnuivertjes

Het tandenborstelrekje

Ana

mogelijk is de kinderen weer in het eigen gezin te laten wonen. “We proberen altijd contact te leggen met het gezin door middel van een maatschappelijk werkster, maar dat verloopt niet makkelijk. De meeste kinderen willen uit angst het adres van hun ouderlijk huis niet geven.” Ze krijgen thuis vaak met geweld of alcoholisme te maken. Of ze hebben niet genoeg verdiend met hun werk en mogen of durven daardoor niet naar huis. Ook jongeren die in straatbendes rondlopen en terokal, een soort lijm, snuiven behoren tot de groep waar Alanya een bed voor klaar heeft staan. Een jongen gebruikt lijm en probeert de andere jongens erbij te betrekken. Als hij die avond binnenkomt ziet Alanya het meteen aan zijn ogen en ze neemt hem apart. Samen met Floris legt ze hem uit dat het niet de bedoeling is om lijm te gebruiken. Ze vertelt hem de gevaren en nadelen van het spul. “Een Peruaanse kracht gaat binnenkort diensten meedraaien. Hij kan makkelijker diepe gesprekken voeren met de kinderen, omdat zijn Spaans veel beter is dan dat van mij.”

Toegangsverbod

De nachtopvang in eigen beheer geven brengt risico's mee, maar die neemt Alanya voor lief. “Bij NoiZ wordt er natuurlijk wel eens een greep gedaan in de kas. Dat is bij ons in Ayacucho nog niet gebeurd.” Ja, een keer is Pablo weggerend met het boodschappengeld. Hij durfde, ondanks Alanya's woorden dat hij écht weer welkom is, niet meer terug te komen. Inmiddels heeft hij toch het geld terugbetaald en overnacht hij er weer. “Ik geef de kinderen krediet, fouten kunnen gebeuren. Wel werken we met een waarschuwingssysteem: als iemand twee keer de regels flink heeft

overtreden, is hij een nacht niet welkom. Het lijkt soms wel of het toegangsverbod hen onverschillig laat, maar na een paar dagen staan ze meestal toch weer voor de deur. Dat is een goed teken.”

Het idee van een nachtopvang is een mooie constructie, heeft Alanya in Utrecht ervaren. “Maar aan de andere kant maak je wel ontzettend veel gedoe mee. Verslaafde beheerders, daklozen die door het lint gaan; de stress in dit werk is groot. In Ayacucho moet ik gereserveerd blijven tegenover de kinderen, daar worstel ik mee. Ik kan het meestal goed met hen vinden en toch weet ik niet zeker of ze te vertrouwen

'Zelf de opvang beheren zorgt voor meer zelfrespect'

zijn.” Alanya zucht. “Tja, als ze weer eens niet luisteren maak ik het gewoon leuk voor mezelf. Wil er eentje niet uit bed komen, dan ga ik een beetje trekken en sjoeren en wordt het al snel een spelletje.”

Opvang houdt ook opvoeding in. Elke avond moeten de jongens zich douchen en hun tanden poetsen. Alles wordt bijgehouden op papier. Op de binnenplaats hangt een beschilderd houten rekje met tien tandenborstels. “Het is een hele worsteling om ze daadwerkelijk onder de douche te krijgen. Een aantal kinderen zet ik er zelf onder, maar de meesten pikken dat natuurlijk niet.”

Vandaag houdt Alanya de vergaderavond. De vijf jongens zitten schoongewassen met slaperige hoofden aan tafel

met Alanya, Floris en Sanne. Het onderwerp ‘tanden poetsen’ roept enige weerstand op. “Het is de bedoeling een paar keer per dag je tanden te poetsen,” zegt Alanya. “Hoe kan ik nou op mijn straat mijn tanden gaan poetsen!” roept Beltran. Ook het zichzelf wassen en de kleding wassen kan de jongens niet echt boeien. Er gaat zelfs een gerucht dat bedelaar Pablo veel minder geld ophaalt sinds hij bij de nachtopvang aanklopt.

Inspraak geven

“Dit soort vergaderingen zijn naast opvoeding ook in het leven geroepen om de jongens weer het gevoel te geven dat ze inspraak hebben,” zegt Alanya.

Maar bij het onderwerp over wat de jongens zouden willen veranderen, blijft het stil. Alanya concludeert: “Het heeft nog even tijd nodig

voordat ze zelf verantwoordelijk kunnen worden voor de opvang.”

Alanya barst van de plannen. Onlangs is er een voetbalschool opgericht: Los Inkas. Verder streeft ze naar een groot stuk grond waar de kinderen zelfvoorzienend kunnen wonen, leren en werken. Een vriend zou workshops houtbewerken kunnen geven, een andere vriend films. Ideeën zat, maar alles hangt af van de donateurs.

Het is vandaag vroeg bedtijd, morgenochtend heeft Alanya een afspraak met de kinderrechtster en 's middags zoekt ze dossiers van de kinderen uit. 's Avonds staan de tieners natuurlijk weer voor de deur. Alanya: “Nee, het is geen werk dat om vijf uur klaar is. Maar ik voel me hier als een vis in het water.” |

DE BEZIELING

Bert Gasenbeek werkt sinds 23 jaar in de humanistische beweging. Hij is hoofd van de bibliotheek Universiteit voor Humanistiek (UvH), directeur van het Humanistisch Archief en onderzoeker geschiedenis van het humanisme.

Foto: Erik Kottier

Van herberg naar humanistische bibliotheek

“Vanaf mijn 23e ben ik lid van het Humanistisch Verbond. Mijn Nederlands-hervormde opvoeding heb ik toen losgelaten. Ik las veel en zo kwam ik in die tijd in aanraking met de tijdschriften *Rekenschap* en *de Humanist*. In het humanisme sprak mij niet zozeer het levensbeschouwelijke aan, maar het intellectuele vergezicht, zoals de filosofische grondslagen, de Renaissance en de Verlichting. Na de middelbare school heb ik een tijdje gewerkt, heb ik in dienst gezeten en was ik assistent-herbergvader. Nadat ik was afgestudeerd als bibliothecaris heb ik nog twee banen gehad en belandde ik in 1980 bij het Humanistisch Opleidingsinstituut, de voorloper van de UvH.

In de bibliotheek richten we ons vooral op de inhoud. We besteden het bestellen en beknopt beschrijven van de boeken uit aan de Universiteit Utrecht, maar het inhoudelijke deel, zoals bijvoorbeeld het nader omschrijven van de boeken en het helpen van onze bezoekers, doen wij. Managementzaken voor de bibliotheek en het archief probeer ik zoveel mogelijk op mijn werk af te handelen, maar daarnaast moet ik natuurlijk veel lezen – ik zie zo’n tien tot vijftien humanistische tijdschriften in en lees veel voor onderzoek. Het onderscheid tussen werk en privé is daarmee minimaal geworden.

Mijn werk komt voort uit dadendrang, denk ik. Ik wil dingen realiseren, ‘humanistisch cultureel ondernemen’ noem ik dat. Er is op het terrein van de geschiedenis van het humanisme nog zo weinig onderzoek gedaan, dat er veel mogelijkheden zijn om ergens dieper op in te gaan. Maar daar is weinig geld voor. Ik probeer onhaalbaar lijkende projecten te realiseren,

geld te krijgen voor onderzoeken en taken die nodig zijn voor het behoud van het humanistisch erfgoed. Dagelijks word ik gemotiveerd om dat met weinig geld en met enthousiasme van de mensen met wie ik werk voor elkaar te krijgen.

De oprichting vijf jaar geleden van het Humanistisch Archief beschouw ik nog steeds als een cruciale stap in het behoud van het humanistisch cultureel erfgoed; ik ben daar best trots op. Ik werk nu 23 jaar binnen de humanistische beweging. Als ik op een andere plek bibliothecaris zou zijn, zou me dat echt zwaar vallen omdat ik daar niets met de materie zou hebben. Om slijtage te voorkomen moeten mensen natuurlijk wel van taken kunnen wisselen binnen een organisatie. Ik heb er bijvoorbeeld een onderzoekstaak bij sinds twee jaar. Daarvóór deed ik ook wel onderzoek, maar dat was in mijn vrije tijd.

Een van de hoogtepunten in mijn carrière was het moment waarop Wim Kok het boek ‘International Humanist and Ethical Union 1952-2002’, onder redactie van Babu Gogineni en mijzelf, overhandigd kreeg op het internationale humanistencongres in 2002. Een ander hoogtepunt zal het boek zijn dat in 2006 onder mijn redactie moet verschijnen. Daarin schrijven actieve wetenschappers en hoogleraren over 150 jaar vrijdenken in Nederland. En wat onlangs veel indruk maakte, was het boekje dat ik voor mijn 50e verjaardag kreeg, gemaakt door de medewerkers van het archief én van de bibliotheek. Ze hadden het samen gemaakt, wat voor mij de verbondenheid duidelijk maakte met de mensen die hier werken.”

Josephine Krikke

Max Pam

Cliteurs capitulatie

Onlangs maakte mijn collega Paul Cliteur bekend dat hij stopt als columnist, tenminste - zo bleek later - dat hij stopt met zijn column voor 'Buitenhof'. Met zijn column voor *de Humanist* gaat hij gewoon door, evenals met het schrijven van andere artikelen en boeken. Gelukkig maar, want behalve dat Cliteurs meningen prikkelen tot tegenspraak en debat, is hij ook een nette vent. Dat laatste zeg ik er met opzet bij, omdat ik ook wel eens de indruk kreeg dat Cliteur door zijn tegenstanders werd uitgeroepen tot de grootste fascist sinds Joseph Goebbels.

Aan één ontmoeting met Cliteur heb ik een bijzondere herinnering. Het gebeurde in 1993 dat ik hem als gast ontving in het radio-programma 'De tafel van Pam'. Nelleke Noordervliet en Jaap van Heerden waren er ook en wij bespraken 'Overtuigend bewijs', een bundel filosofische essays over de vraag in hoeverre niet-exacte vakken als filosofie, theologie, geschiedenis, rechten en vrouwenstudies zich echte wetenschappen mogen noemen. Als een van de redacteurs van de bundel was Cliteur naar de studio gekomen om de bundel te verdedigen. Helaas zou

gesprek bleef de rest van het uur nogal lacherig en ik weet beslist niet meer of wij in dat gesprek tot enige conclusie zijn gekomen.

Na die *faux pas* in 1993 ben ik Cliteur enige tijd uit het oog verloren, maar de laatste jaren trad hij ineens weer op de voorgrond. In columns beleed hij zijn politiek engagement. Hij kwam op voor een strenge scheiding van kerk en staat en vond het geloof een persoonlijke zaak die buiten de politiek gehouden diende te worden. Hij verdedigde verstandige en honorabele standpunten. Hij verdedigde de liberale vrijheid van meningsuiting en toonde weinig sympathie voor islam. Daardoor stuitte hij op het thema van de multiculturele samenleving en wat hij daarover zei werd hem meestal niet in dank afgenomen.

Een tijdje geleden zag ik Cliteur in debat met de Amsterdamse burgemeester Job Cohen. De burgemeester leunde wat achterover en liet Cliteur het werk doen. Niet beseffend dat televisie bij uitstek een eendimensionaal medium is, wilde Cliteur veel te genuanceerd zijn, waardoor

hij er in het debat nauwelijks aan te pas kwam. Na afloop was Cliteur duidelijk aangeslagen. Na zijn nederlaag kreeg hij ook nog eens de volle laag van columnisten als Blokker, Marcel van Dam en Brandt Corstius. Over Cliteurs argumenten ging het allemaal niet, maar zijn gebrekkige talenten als politieke

straatvechter kwamen hem duur te staan.

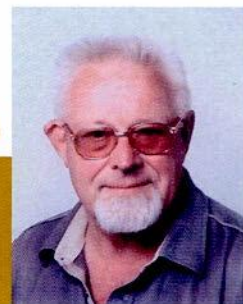
En nu is Cliteur ermee opgehouden. Zelf spreekt hijzelf van 'capitulatie' en helaas is dat wel het juiste woord. Want Cliteur kwam ook nog tot zijn beslissing tegen de achtergrond van een AIVD-rapport, waarin wordt gesteld dat de islamitische jeugd radicaliseert door kritiek op de multiculturele samenleving. Hoe de AIVD dat precies heeft gemeten, werd er niet bij verteld. Mij lijkt zo'n observatie vatbaar voor nadere toetsing, want overal in de wereld

' Als Cliteur zijn mond houdt, denken radicalen misschien dat het loont om tegenstanders te bedreigen '

het enige tijd duren voordat wij aan een serieuze discussie toe kwamen, want bij de introductie van mijn gast, beging ik een flater.

Ik zei: "Goedemiddag. Hartelijk welkom, professor Clitoris." Dat was nou wat je echt noemt een Freudiaanse verspreking. Het gezicht van Cliteur betrok, maar gelukkig maar voor heel even. "Dat gebeurt mij wel vaker," zei hij sportief, "vooral met leerlingen van de lagere school." Daarmee was de kwestie voor hem afgedaan, maar het

SPREKEND SPREKEND **SPREKEND** lezers aan het woord

Piet van Kuilenburg (66) leest de *Humanist* sinds hij 'ergens in de jaren zeventig' samen met zijn vrouw lid werd van het Humanistisch Verbond. Sinds februari 2003 is hij gepensioneerd. Hoewel hij niet van plan was zich te binden, werd hij een maand later voorzitter van de afdeling Drenthe Zuid van Humanitas, dat in een bestuurlijk machtsvacuüm terecht was gekomen.

Favoriete muziek

Ik kan van vele soorten genieten, maar mijn voorkeur gaat uit naar jazz-oude stijl. Ik geniet nog na van de paar keer dat ik ondergedoken was in het jazzfestival van Breda. House ervaar ik als toppunt van ingeblikte saaiheid.

Schaamt zich voor

Ik heb last van plaatsvervangende schaamte als onze premier in het internationale verkeer als een soort ouderling de hielen likt van de machtigen der aarde. En ik schaam mij ervoor dat in Nederland asielbeleid verworden is tot mensenjacht.

Humanisme

De vele vormen van ontmoetingen met mensen hebben mij altijd gefascineerd. Ik geloof in de mens en heb per definitie altijd vertrouwen in andermans kwaliteiten. Mijn vrouw en ik zijn niet lid geworden van het HV omdat wij zo'n grote behoefte aan inspiratie hadden, maar het leven als buitenkerkelijken in het overwegend christelijke Hoogetveen was zeker in die tijd niet eenvoudig. Wij wilden daarmee onze eigenheid bevestigen. Overigens raak ik bepaald niet geïnspireerd door het Humanistisch Verbond. Braaf, onzichtbaar in de repressietijd van nu en organisatorisch onvoldoende in staat resultaten te behalen.

Heimelijk genoeg

Ik kan er genoeg in scheppen tegendraadse meningen en/of houdingen aan te nemen. Ik probeer daarmee mijzelf te wapenen tegen conformisme op basis van gemakzucht.

(JK)

radicaliseert de islamitische jeugd en niet overal ter wereld heb je Paul Cliteurs.

Bovendien: als Paul Cliteur zijn mond houdt, zullen de radicale jongeren misschien het idee krijgen dat het loont om tegenstanders te bedreigen. En dat is een bijzonder onaangenaam idee. Zelfs als je het niet met Cliteurs opvattingen eens bent, zou je het daarom moeten betreuren dat hij er mee stopt.

Is Cliteur laf? Dat is de vraag die opkomt. Had hij de banier van de vrijheid van meningsuiting niet trots moeten verder dragen? Had hij zijn rug moeten rechte en zich

'Cliteurs gebrekkige talenten als politieke straatvechter kwamen hem duur te staan'

niets moeten aantrekken van alle tegenwind? Als je bij het fornuis wilt staan, moet je tegen de hitte kunnen, zegt het spreekwoord.

Ik weet niet hoe reëel de bedreigingen zijn waarmee Cliteur te maken heeft. Zelf heb ik eens een tijdje dreigbrieven uit de Bijlmerbajes gekregen van een gevangene die het niet eens was met mijn stukjes, en dat voelde behoorlijk bedreigend. Je hoeft van niemand te verlangen dat hij een held is of een martelaar wil zijn. Als Cliteur in de luwte wil nadenken en schrijven, heeft hij daartoe het volste recht. Maar misschien had hij zijn voornemen beter niet publiekelijk kunnen uiten, want dat staat nogal parmantig. Hij had zich ook langzaam uit de publiciteit kunnen terugtrekken.

Zuur is het allemaal wel, voor Cliteur, maar ook voor ons kijkers en lezers. Weer een mening minder in het openbaar debat betekent voor iedereen een verarming. Cliteur, trek je niets aan van de Blokkers, de Marcel van Dammen en van zo'n halve gare als Thijs Wöltgens. Kom gauw terug!

Humanistisch Verbond

Campagne:

Zelf denken samen leven

Op zaterdag 24 april verricht HV-voorzitter Roger van Boxtel de aftrap van de campagne 'Zelf denken samen leven'.

Met deze campagne kan het HV laten zien waar het voor staat en inspringen op de groeiende behoefte aan betekenis en zingeving in de samenleving. Het motto 'Zelf denken samen leven' geeft precies aan waar het in het humanisme over gaat: vanuit een gezamenlijke verantwoordelijkheid de samenleving vormgeven, zonder de autonomie van het individu uit het oog te verliezen.

Om de campagne tot een succes te maken, worden de krachten binnen de Humanistische Alliantie gebundeld. Van specifiek belang is de opvoeding van jongeren en de (zorg)relatie tussen jong en oud. Deze twee deelthema's krijgen dan ook extra aandacht in de campagne, onder meer via een oud-jongconferentie.

Jong HV

De jonge humanisten houden zich in het weekend van 14 tot en met 16 mei bezig met het thema 'eenvoud' en 'eenvoudig leven'. Opgave kan via jonghv@humanistischverbond.nl.

Wereldhumanismedag over een humanere wereld, hier en daar.

Op zaterdag 19, zondag 20 en maandag 21 juni viert de Humanistische Alliantie, het netwerk van 44 humanistische organisaties, voor de tweede keer 'Wereldhumanismedag'. De Alliantie en Hivos organiseren op zaterdag 19 juni een openbaar congres over 'Een humane wereld, hier en daar'. Het congres vindt vanaf 10.30 uur plaats op landgoed de Horst in Driebergen.

In Amerika roept de American Humanist Association in het weekend rond 21 juni op tot het houden van picknicks in parken en woonbuurten. Het idee is met vrienden en burens bij een hapje en een drankje te praten over de praktijk van een humane wereld, te beginnen bij de eigen woonomgeving. De Alliantie vindt dit ook voor Nederland een goed initiatief en helpt daaraan mee door een aanbod te doen van internationale sprekers voor lokale bijeenkomsten.

Informatie op www.human.nl en www.hivos.nl.

Word nu Lid

Zelfbeschikking, verantwoordelijkheid, verdraagzaamheid en gelijkwaardigheid zijn de kernbegrippen van het Humanistisch Verbond. Zelf denken samen leven is onze lijfspreuk. Praat, denk en werk mee aan een humanistische toekomst!

Naam:
Adres:
Postcode:
Telefoonnummer:
Datum:

Voorletter(s): M/V

Woonplaats:
Geboortedatum:

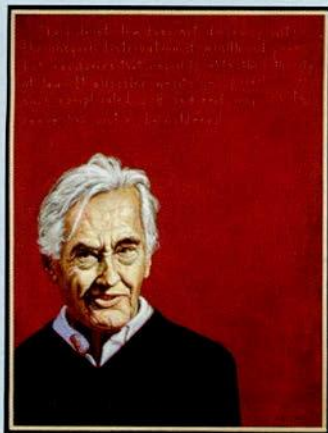
- ☐ Ik word lid van het Humanistisch Verbond en betaal € _____ per jaar. *Als lid ontvang ik 5x per jaar het ledenblad Humus.
- ☐ Ik ontvang graag meer informatie over de diensten, cursussen en publicaties van het Humanistisch Verbond.
- ☐ Ik word donateur en ontvang 2x per jaar een acceptgiro en informatie over projecten en activiteiten.

* de minimumcontributie is € 52,50 per jaar, jongeren tot 27 jaar betalen € 23,50 per jaar, mensen met een minimuminkomen € 28,00

Stuurt u deze bon naar het Humanistisch Verbond, t.a.v. afdeling publieksvoorlichting, Antwoordnummer 10938, 1000 RA, Amsterdam. Voor meer informatie kunt u ook bellen met (020) 521 90 90 of kijken op onze website www.humanistischverbond.nl

Een vrijblijvende gift kunt u storten op Giro 151058, waarvoor bij voorbaat onze hartelijke dank.

Humanistisch Verbond

Howard Zinn is onder andere auteur van de veelgeprezen studie 'A People's History of the United States.' Zinn groeide op in een arbeidersgezin in het vooroorlogse Brooklyn, vocht tijdens de Tweede Wereldoorlog als bommenrichter bij de Amerikaanse Luchtmacht, schreef twintig boeken en toneelstukken en doceerde als hoogleraar geschiedenis aan de Universiteit van Boston, van Parijs en van Bologna.

STAN VAN HOUCKE

Amerikaanse soldaten in een loopgraaf in de Filippijnen. Tussen 1899 en 1913 werden honderdduizenden Filipino's afgeslacht.

Historicus Howard Zinn

'Expansionisme is buitengewoon lucratief'

In zijn niet-aflatende streven naar verklaring voor de politiek van de VS zocht Stan van Houcke de vooraanstaande Amerikaanse historicus Howard Zinn op. Hier de neerslag van dit bezoek, een beklemmende monoloog.

De scherpe scheiding tussen arm en rijk bestond al vanaf het begin van de kolonisatie van Noord-Amerika. Het was niet zo dat iedereen vanuit Europa op gelijke voet hierheen kwam en dat vervolgens enkelen rijk werden en anderen arm bleven. Ten tijde van de eerste kolonisten, die vanuit Engeland hierheen kwamen, was er een

klein aantal aan wie de Britse koning grote stukken land had toegezegd, terwijl alle anderen met niets arriveerden. Heel veel blanke kolonisten die hierheen kwamen waren contractarbeiders, dat wil zeggen: ze moesten hun eigen overtocht afbetalen met zeven jaar arbeid. Daar hadden ze een contract voor getekend en dat maakte hen zeven jaar

lang nagenoeg tot slaven. Daarnaast bezaten enkele blanke emigranten kleine stukjes grond.

Met andere woorden: al vanaf het aller-eerste begin was het een klassenmaatschappij. Er waren grootgrondbezitters, kleine boeren, blanke contractarbeiders en natuurlijk daar weer onder de zwarte slaven, die vanaf 1619 naar Amerika gedeporteerd werden. In dat jaar arriveerde de eerste scheepslading zwarte slaven in Virginia en hun aantal groeide snel. Ten tijde van de Amerikaanse revolutie, rond 1776, bestond zo'n twintig procent van de bevolking van de kolonies uit zwarte slaven. Dus was er altijd al sprake van een zeer gelaagde samen-

leving met grote verschillen in rijkdom, in grondbezit, in macht en het was deze samenleving die in 1787 de voedingsbodem vormde voor de grondwet van de Verenigde Staten. Die werd niet geschreven door een dwarsdoorsnede van de bevolking, door arm en rijk dus, maar door 55 rijke blanke mannen, slavenbezitters, kooplieden, groot grondbezitters. Zij waren degenen die in 1787 in Philadelphia bijeen kwamen en de grondwet schreven, waarin de feitelijke economische verhoudingen in het land weerspiegeld werden.

Vrijheid, voor de rijken

De onafhankelijkheidsverklaring was een prachtig instrument om te proberen de bevolking tegen Engeland te mobiliseren, en ik zeg met nadruk proberen omdat ze daar niet volledig in slaagden. Hoewel ze mooie woorden spraken over gelijkheid, vrijheid en het recht om naar geluk te streven, was de werkelijkheid voor grote aantallen Amerikanen volstrekt anders. Maar die onafhankelijkheidsverklaring was bedoeld als een soort bezielend document om de kolonisten over te halen mee te doen aan de strijd tegen Engeland. Het was een strijd waar alleen de hogere klassen in de kolonie van zouden profiteren en zeker niet de slaven of de contractarbeiders en ook niet de keuterboertjes met hun klei-

ne lapje grond. De onafhankelijkheidsverklaring was een poging om iedereen ervan te overtuigen dat ze allemaal één gezamenlijk doel hadden. Maar, zoals ik al zei, slaagden ze daar niet helemaal in. Zoals John Adams, één van de *Founding Fathers* die tweede president van de Verenigde Staten zou worden, toen al opmerkte steunde maar eenderde van de Amerikaanse kolonisten de revolutie tegen Engeland. Eenderde was er tegen en eenderde wist het niet. Natuurlijk, blijft die onafhankelijkheidsverklaring, zoals alle retorische verklaringen in de geschiedenis, voortleven als een ideaal dat men bereiken wil. Tegelijkertijd is

'De Amerikaanse grondwet is een document van slavenbezitters'

het misleidend zodra het mensen laat geloven dat het ideaal al bereikt is. En toen de revolutie voorbij was, toen de functie van de onafhankelijkheidsverklaring als het ware erop zat, toen de oorlog voorbij was, werden die beloften vergeten. Vervolgens werd de grondwet geschreven. In plaats van de woorden van de onafhankelijkheidsverklaring 'leven, vrijheid en het recht om naar geluk

te streven' werden die woorden in de grondwet 'leven, vrijheid en het recht op eigendom.' En eigendom betekende slaven, het betekende obligaties, het betekende grond. Eigendom was van toen af aan het belangrijkste dat moest worden beschermd door de nieuwe regering.

Grondrechten als slogans

Om de grote verschillen in macht en rijkdom verteerbaar te maken voor de meerderheid werd naderhand de *Bill of Rights* geschreven. Het bestond uit amendementen, de eerste tien amendementen op de grondwet en werd pas geschreven twee jaar nadat de eerste regering was geïnstalleerd. Uiteindelijk werden ze in de grondwet opgenomen. Die *Bill of Rights* werd beloofd op het moment dat de grondwet ter

goedkeuring werd voorgelegd aan de diverse staten om zo de gewone mensen ervan te overtuigen dat de nieuwe grondwet er een was die de vrijheden van het individu zou beschermen. En twee jaar later werd de *Bill of Rights* inderdaad door het Congres aanvaard. Natuurlijk betreft het hier buitengewoon belangrijke bepalingen: vrijheid van godsdienst, vrijheid van meningsuiting, van vergadering, het recht op een eerlijk proces, het recht op juridische bijstand. Niettemin zijn het bepalingen die gedurende de hele Amerikaanse geschiedenis in wezen niet erg veel betekend hebben, tenzij de bevolking zich organiseerde en erop stond dat er betekenis aan werd toegekend.

Een voorbeeld hiervan is de vrijheid van meningsuiting. In het eerste amendement van de grondwet staat dat het Congres geen wet zal maken die de vrijheid van meningsuiting beperkt. Welnu, die rechtsregel werd in 1791 aangenomen als onderdeel van de *Bill of Rights*, maar zeven jaar later, in 1798, werden de vreemdelingenwet en de wet op de ordeverstoring door het Congres aangenomen. En in die wet stond dat het een misdaad was om de regering van de Verenigde Staten in diskrediet te brengen. Dit is een duidelijke schending van

INDIAN LAND FOR SALE

GET A HOME
OF
YOUR OWN

EASY PAYMENTS

PERFECT TITLE

POSSESSION
WITHIN
THIRTY DAYS

FINE LANDS IN THE WEST

IRRIGATED
IRRIGABLE

GRAZING

AGRICULTURAL
DRY FARMING

IN 1910 THE DEPARTMENT OF THE INTERIOR SOLD UNDER SEALED BIDS ALLOTTED INDIAN LAND AS FOLLOWS:

Neergemaakte indianen worden weggevoerd van het slagveld Wounded Knee (1890).

het eerste amendement waarin staat dat het Congres geen wet zal maken die de vrijheid van meningsuiting beperkt. Al snel verdwenen mensen achter de tralies, vooral krantenredacteuren, voor het schrijven van artikelen waarin kritiek werd geleverd op de toenmalige regering.

Niet bereikte idealen

Het was 't eerste teken dat het vastleggen van bepaalde rechten in de grondwet nog niet garandeert dat die rechten daadwerkelijk zullen worden nageleefd. En als de economische structuur van het land zo in elkaar zit dat een klein groepje mensen de rijkdom in handen heeft, dan beginnen ook de politieke rechten die de *Bill of Rights* garandeert aan betekenis te verliezen. Neem het recht op juridische bijstand. Daar kun je wel recht op hebben, maar als je geen geld hebt om advocaten in te huren dan heeft dat recht geen betekenis. Op haar beurt betekent de vrijheid van meningsuiting ook niet veel als je geen middelen hebt om je mening onder grote groepen mensen te verspreiden. Dat zie je dan ook vandaag de dag in de Verenigde Staten. Iedereen heeft formeel gezien evenveel recht van spreken, maar degenen die de tv- en radiozenders bezitten en de kranten kunnen tegen miljoenen mensen spreken, terwijl gewone mensen slechts een tiental of hooguit een honderdtal mensen kunnen bereiken. Met andere woorden: de bepalingen in de *Bill of Rights* zijn weliswaar constitutionele rechten, maar tegelijkertijd ook nog niet bereikte idealen.

De realiteit is dat die rechten afhankelijk zijn van macht en geld en tot nu toe hebben degenen met de meeste macht en het meeste geld in de Verenigde Staten bepaald wie die vrijheden in de praktijk kunnen brengen. In feite is het werkelijke probleem dat het kapitalisme per definitie onverzadigbaar is. Het is nooit tevreden, het heeft nooit genoeg, niet genoeg geld, niet genoeg land. Het moet altijd expanderen. Je ziet dit de hele Amerikaanse geschiedenis door.

In 1890, het jaar van het bloedbad bij Wounded Knee, waarbij indiaanse mannen, vrouwen en kinderen massaal door het Amerikaanse leger werden afgeslacht en de indiaanse geestkracht definitief gebroken werd, in dat jaar bepaalde de Amerikaanse overheid officieel dat de interne grenzen gesloten waren. Het continent van de Verenigde Staten was een eenheid geworden.

'Het werkelijke probleem is dat het kapitalisme per definitie onverzadigbaar is'

Maar dat betekende zeker niet een einde aan de expansie, die ging gewoon door. Acht jaar later, in 1898, verdreef de VS Spanje uit Cuba, Puerto Rico en de Maagdeneilanden. Vervolgens trokken de Amerikaanse strijdkrachten verder en verder, ook de Stille Oceaan over om onder andere met veel terreur

de Filippijnen te veroveren. De VS werd een wereldmacht met een eigen imperium. Het was de start van een lange periode van Amerikaans expansionisme in elk werelddeel. En aan het begin van de Tweede Wereldoorlog stonden de Verenigde Staten op het punt hun macht over het Midden-Oosten uit te breiden.

Als je met het stelen van andermans land en het vermoorden van de oorspronkelijke bewoners kunt wegkomen, en je meent daartoe het recht te hebben, omdat je jezelf beschaafder vindt of omdat jouw god je dat heeft ingefluisterd, waarom zou je dan stoppen? De expansie over zee was daarom ook de logische volgende stap, gemotiveerd door het eenvoudige besef dat er overzeese grondstoffen en markten konden worden veroverd. De doctrine van de groei die geen grenzen kent. Expansie is buitengewoon lucratief. Ondernemingen zijn altijd op zoek naar het maximum aan resultaat voor een minimum aan kosten, dus zijn ze afhankelijk van gebieden waar de vitale grondstoffen liggen en waar goedkope arbeidskrachten leven om die maximaal te kunnen exploiteren. Bovendien zijn ze op zoek naar de belastingparadijzen, de landen waar de belastingmaatregelen het gunstigst zijn, met andere woorden de landen die onder de heerschappij van Washington staan.

De media gelijkgeschakeld

Er is hier geen vrije pers. Een beroemde Amerikaanse auteur vatte het eens treffend samen in de uitspraak dat 'de persvrijheid er is voor degene die een pers bezit'. De gedrukte media zijn in toenemende mate in handen van enkele megaconcerns. De massamedia

worden steeds meer gemonopoliseerd. Aan het begin van de vorige eeuw had je twee, drie of vier kranten per stad. Nu heeft naar schatting negentig procent van de steden in de Verenigde Staten slechts één krant, in het bezit van een groot concern. Het gevolg is dat men op tv en radio geen informatie uitzendt

Het bevroren lijk van Yellow Bird, medicijnman van de Sioux, in de sneeuw bij Wounded Knee (South Dakota), 29 december 1890.

die gewone werkende mensen werkelijk vooruit zou kunnen helpen. Het nieuws op die zenders wordt beheerst door belangrijke mensen: de president, leden van zijn kabinet, grootindustriëlen, generaals, Congresleden. En dan is er nog de zogeheten *public television*, die liberaler zou moeten zijn omdat zij niet direct onder controle staat van een groot concern, maar ook daar zie je een erg beperkt assortiment aan meningen, zo ongeveer van het centrum tot rechts. Bovendien zijn de mensen die het vaakst op publieke zenders verschijnen de minister van buitenlandse zaken, de minister van defensie, belangrijke senatoren, kortom: de autoriteiten. Gewone mensen en mensen met dissidente meningen hoor je niet in de massamedia. Er zijn wel een handjevol onafhankelijke radio- en televisiestations en kranten, er zijn huis-aan-huisbladen, er zijn dus wel wat openingen maar die zijn uiterst beperkt. Op een bepaalde manier werkt het Amerikaans beheersingsmodel effectiever dan dat van een totalitaire staat, want in een totalitaire staat weet je zeker dat de regering alles in zijn macht heeft, er bestaat helemaal geen ruimte. Maar hier geven ze je een klein beetje ruimte zodat de indruk ontstaat dat er sprake is van persvrijheid en dus van een echte democratie.

Communisme, welkom excuus

Het communisme was een geweldig excuus om de Amerikaanse macht in de wereld uit te breiden. Ik bedoel: het is waar dat er een Sovjet Unie was en dat die Sovjet Unie zijn macht over Oost-Europa uitbreidde, maar dat feit werd

uitvergroot, tot gigantische proporties opgeblazen. Zozeer zelfs dat elke opstand waar dan ook ter wereld, onmiddellijk werd gezien als een poging van de Sovjets of de Chinezen om de wereld te veroveren. Communisme was een begrip waar iedereen bang mee werd gemaakt, net als terrorisme vandaag de dag. En hoewel de Sovjet Unie een werkelijkheid was, werd die buitenproportionele angst gebruikt als rechtvaardiging om allerlei illegale praktijken te rechtvaardigen die niets te maken hadden met wat het communisme deed. Precies zo is het terrorisme een werkelijkheid. 11 september is echt gebeurd,

'Mensen met dissidente meningen hoor je niet in de Amerikaanse media'

maar het is tegelijkertijd ook een excuus geworden voor de Verenigde Staten om te doen wat ze toch al wilden doen, namelijk hun macht in het Midden-Oosten uitbreiden. Vergeet niet dat de Verenigde Staten niet wisten waar de terroristen precies zaten. Desondanks besloten ze toch zonder enig steekhoudend bewijs Afghanistan te bombarderen en binnen te vallen. En in het kader van -naar we mogen aannemen- de strijd tegen het terrorisme bezetten de Verenigde Staten nu Irak, hoewel er geen enkel verband is aangetoond tussen het Saddam-regime en de mensen die de Twin Towers hebben verwoest of degenen die tot het terroristennetwerk

van Al Qaïda behoren. In werkelijkheid gaat die bezetting om de beheersing van de oliereserves. Elk ander argument is onzin. Irak is er uitgepikt omdat het 25 procent van alle oliereserves ter wereld bezit. Alles wat Amerika in het Midden-Oosten doet is gebaseerd op het streven de oliemarkt te beheersen. Het terrorisme is de smoes, de olie is de echte reden. Het gaat in de geschiedenis altijd om de beheersing van belangrijke grondstoffen. Hoewel men geen kapitalistische natie hoeft te zijn om oorlog te voeren over grondstoffen, kent het kapitalisme vanwege het winstmotief zeker een grote drijfveer om gewelddadig op te treden.

Profiteren van de oorlog

Er zijn enorme winsten te behalen met oorlog voeren, dus is het kapitalisme, dat gebaseerd is op het maken van bedrijfswinsten, sterk geneigd oorlogen te beginnen. Dat zie je nu ook. Oorlog confisqueert de rijkdom van een natie, draagt die rijkdom over aan ondernemingen om militair materieel te fabriceren, met als gevolg dat die concerns gigantisch profiteren van de oorlog. Oorlog is winstgevend voor de oorlogsindustrie. Welnu, als ruim vijftig procent van het federale budget gaat naar wat officieel defensie

heet, dan moet er op zijn minst toch een vijand zijn en moeten er gewapende conflicten worden uitgevochten, want anders stort de Ameri-

kaanse economie in elkaar. Met andere woorden: oorlog is een manier om de kapitalistische economie op de been te houden. Als onze regering zou afzien van oorlogsvoering zou dit de ondergang betekenen van het militair-industrieel complex dat nu het grootste deel van het federale budget opslokt. Er bestaat een direct verband tussen kapitalisme en oorlog. De Verenigde Staten zijn het grootste kapitalistische land van de wereld en zoals we tevens zien de grootste oorlogvoerende macht in de wereld. De militaire begroting heeft een buitengewoon belangrijke rol gespeeld bij het redden van het kapitalisme in de hele periode na de Tweede Wereldoorlog. //

Cliteur

De schok der meningen

In de schok der meningen komt de waarheid naar voren. Wanneer veel mensen actief meewerken aan het zoeken naar de waarheid komt die eens vanzelf bovendrijven. Misschien is dat wel een van de meest basale overtuigingen van de westerse beschaving. Zij ligt ten grondslag aan de dialectiek van Socrates. Hij sprak mensen aan op het marktplein van Athene met vragen als 'wat is dapperheid?', 'wat is vroomheid?' Door spraak en tegenspraak komt men dicht bij de waarheid.

Het is ook een centraal beginsel van de Verlichting. Durf te denken! Van de rede gebruik maken in de publieke context. In de 18e eeuw ontstond een hele nieuwe klasse van *philosophes* die meenden de werkelijkheid ten goede te kunnen vormgeven, alleen door hun rede aan te wenden in het oplossen van politieke problemen.

Hegel zag die gang naar het voortschrijden naar de waarheid zelfs als een autonoom beginsel van de werkelijkheid zelf. Niet wij, mensen, sturen dat proces, het stuurt zichzelf.

Popper gaf aan dat beginsel zijn eigen interpretatie. Speculeren, weerleggen, kritiseren - dit was de essentie van wetenschap. En als we het publieke debat op dezelfde manier zouden inrichten als de wetenschap, zou ook hier de waarheid zegevieren.

Maar is dit ook zo? Is het niet een hopeloos naïef perspectief? Tegenover diegenen die denken dat het gaat om een zuiver publiek debat, een uitwisseling van argumenten,

staan diegenen die denken dat in de publieke sfeer het altijd een arena zal blijven. Dat is het perspectief van Machiavelli en van Plato. De wereld is een strijdtoneel waarin de wolven en de vossen aan het langste eind trekken. De ware filosoof trekt zich terug. Hij schrijft voor zijn medefilosofen, ver van het gedruis van de straat.

Het cynische perspectief van Plato en Machiavelli blijft achter met een belangrijke vraag: hoe kan dan uiteindelijk de waarheid zegevieren in de publieke sfeer? Plato dacht: door het steunen van de filosofische dictator. Dat is een zware prijs. Ik ben daar nog niet aan toe, hoewel het vertrouwen in de Verlichting bij mij wel wat krasjes heeft opgelopen.

'Als we het publieke debat zouden inrichten als de wetenschap, zou ook hier de waarheid zegevieren'

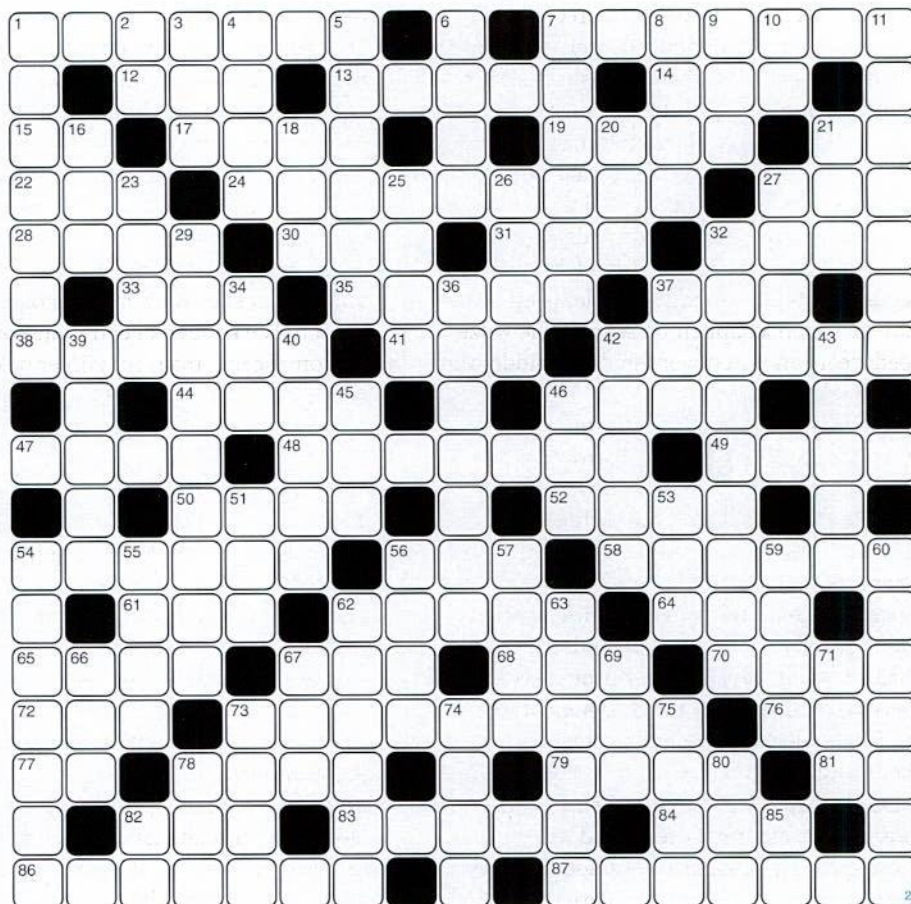
DE DOORDENKER

Horizontaal

1. grondlegger van het humanisme;
7. kreeg recent veel kritiek in de media;
12. Engels bier; 13. voornaam HV-directeur;
14. kledingstuk; 15. oude lengtemaat;
17. jongen werpen (van schapen en varkens); 19. akelig; 21. neon (scheik. afk.);
22. Engelse graanjenever; 24. eiergerecht;
27. sporeplant; 28. levenslucht; 30. Japanse munt; 31. bezittelijk voornaamwoord;
32. graafschap in Engeland; 33. snel (vlug);
35. schaakstuk; 37. hertensoort; 38. borstkas; 41. barrel (afk.); 42. (licht) bordpapier;
44. hetzelfde (Lat.); 46. verpakking voor geconserveerde eetwaren; 47. bakplaat;
48. opgekropt haatgevoel; 49. ladder;
50. roemen; 52. fiets (zuid Ned.); 54. grijze kleur zoals as; 56. rijksnormaalschool (afk.);
58. ontdekker van de evolutie; 61. eikenschors 62. vereerd symbool bij primitieve volken; 64. sprookjesfiguur; 65. niemand (niet een); 67. vlaktemaat; 68. plezier;
70. vogelverblijf; 72. beteuterd; 73. stopplaats voor een tram; 76. meisjesnaam;
77. te koop (afk.); 78. hemellichaam;
79. nobel; 81. poste restante (afk.);
82. reuzenslang; 83. prinsje; 84. vreemd (raar); 86. zoogdier behorend tot het geslacht der antilopen; 87. schoolvak.

Verticaal

1. sierlijk (bevallig); 2. rivier in Noord-Brabant; 3. stichting voor leerplan ontwikkeling (afk.); 4. spijskaart; 5. geheel of half verbrand stuk steenkool; 6. kleiachtige grondsoort; 7. middelpunt; 8. rivier in Oostenrijk; 9. kever; 10. maanstand (afk.);
11. oxideren; 16. aangesloten bij een vereniging; 18. vordering; 20. algemene energie raad (afk.); 21. kloosterzuster;
23. wreed Romeins heerser; 25. iemand die uit modezucht voor beschaafd wil doorgaan en meer voorwendt dan dat hij in werkelijkheid bezit; 26. pronkzuchtig;
27. eindstreep (finish); 29. in azijn en kruiden inmaken; 32. hoog bouwwerk;
34. landkikker; 36. voor honderd...;
37. tentoonstellingsgebouw in Amsterdam;
39. humanistische Novib; 40. plaats van herkomst Spaanse sherry; 42. jurk (gewaad);
43. herkauwend dier in centraal Afrika;
45. kerel (vent); 46. bureau nationale veiligheid (afk.); 51. vermogend; 53. niet genoeg gezouten; 54. bang; 55. snoekachtige zeevis; 56. vermaardheid; 57. muziektaken in de psalmen; 59. wederom; 60. openbaar ambtenaar; 62. hypnotische of droomtoestand; 63. opzettelijke belemmering (geweldpleging); 66. boomsoort; 67. grote bontgekleurde papegaai; 69. limited (afk.);
71. beteuterd; 73. hetgeen iemand zegt (gesprek); 74. het mannetje van hoenderachtige vogels; 75. echtgenoot;
78. afgemat; 80. deel van oor; 82. buitenlandse zaken (afk.); 85. gewicht (afk.)

Ad van Dun

35 1 52 50 23 72 32 24 60 14 73

Uw oplossing van beide puzzels (dus niet één van beide!) ontvangen wij graag uiterlijk op 24 mei 2004 per post (alléén op briefkaart of ansichtkaart). Redactie de Humanist, De DoorDenker, Postbus 257, 1000 AG Amsterdam. Vermeld duidelijk uw naam en adres. Onder de foutloze oplossingen wordt een boekenbon van € 20,- verloot.

Oplossingen De DoorDenker in de Humanist 1/2004:

Anton Levien Constandse.

Sleutelwoord: seculier.

Winnaar: Richard Denters, Wintelre

Gluren bij de burens

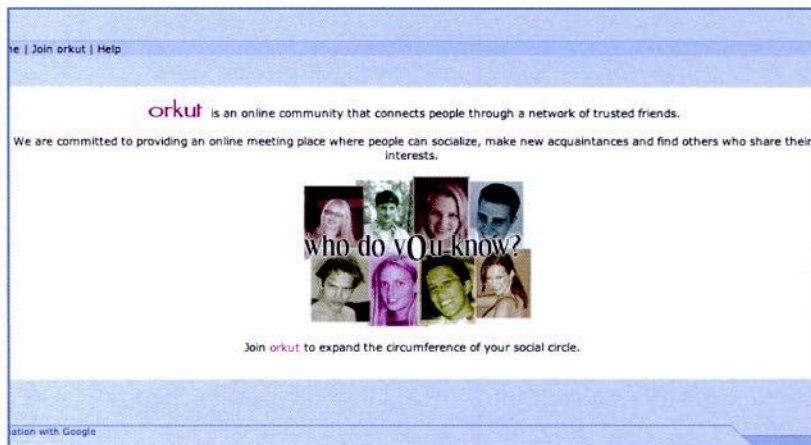
De hilarische film 'Rent a friend' van Eddy Terstall, waarin de hoofdpersoon een huur-een-vriendbedrijf opzet, lijkt werkelijkheid te zijn geworden.

Voor een paar euro kun je je op de veilingsite Ebay (www.ebay.com) laten uitnodigen om vriend te worden op de 'vrienden-van-vrienden-van-vrienden'-website Orkut (www.orkut.com). Nieuwe vriendschappen dus. Maar waar het werkelijk om draait is de exclusieve toegang tot deze laatste hype in de internetwereld, de zogenaamde *social software* van Orkut. De merkwaardige naam van dit nieuwe fenomeen komt overigens van de voornaam van de bedenker en programmeur van de site, Orkut Buyukkokten. Hij is werkzaam bij Google, de grote zoekmachine van het web. Orkut heeft in drie maanden (gelanceerd op 1 januari 2004) al bijna 200.000 leden over de hele wereld geworven.

Social software is het nieuwe buzz-woord van het net en het is eigenlijk niets anders dan sites waarbij het mogelijk is om snel met anderen in contact te komen. We kenden al een tijdje datingsites, zeer succesvol bij singles en in de homoscene, maar nu zijn er ook meer algemene vriendsites, waarop je partners kan zoeken voor zaken, kennissen om mee te recreëren, vrienden voor de echte vriendschap, of inderdaad, toch weer singles voor dating. Het idee achter de vriendsites is het beroemde *six degrees*-principe dat zegt dat alle mensen op de wereld via maar slechts zes connecties aan elkaar gelieerd zijn. Het verslavende aan Orkut is het 'gluren-bij-de-burens'-effect, je krijgt inzicht in vriendenkringen en netwerken. Oude bekenden zijn zo weer opgespoord en met een klik tot vriend gebombardeerd, een mailtje en een verwaterde vriendschap is nieuw leven ingeblazen. Je kunt zoeken op trefwoorden en je vervolgens aansluiten bij *communities* van gelijkgestemden. Het is in feite een soort wereldwijde digitale stad Amsterdam, anno 2004.

Grappig is dan ook dat vele Nederlandse internetpioniers van het eerste uur enthousiaste Orkutters zijn geworden. Sommige zijn als miljonair uit de jaren negentig gerold, anderen zijn al drie keer failliet gegaan. Op Orkut zijn ze allemaal weer vrienden geworden. Dat ze met de publicatie van hun doopceel op de site al het intellectueel eigendom van het materiaal met Google delen, lijkt hen hier niet veel te interesseren. Er is blijkbaar behoefte aan deze warme virtuele afterparty waarop de internetkater van de jaren negentig wordt weggespoeld.

Peter Gorgels

Pionier van de vrouwenrechten

'De wereld heeft behoefte aan rechtvaardigheid, niet aan liefdadigheid,' zei een opmerkelijke vrouw in Engeland omstreeks 1785. Rond de Franse revolutie kwam zij op voor de rechten van haar lotgenoten, een onderdeel van de mensenrechten, waarvoor zij zich hartstochtelijk inzette. Zij werkte eerst als gezelschapsdame en als pedagoog. Zij was van mening, dat onder andere filosofie, godsdienst- en wereldgeschiedenis en politieke wetenschappen op socratische wijze gedoceerd moesten worden door middel van gesprekken.

Als lerares ontdekte zij de fouten in het maatschappelijk systeem, daarover schreef zij haar 'Gedachten over de opvoeding van meisjes'. Een paar jaar later schreef zij een boek over de positie van de vrouw, haar zienswijze was het product van een combinatie van persoonlijke en politieke ervaringen. Een verdrietige jeugd, medelijden met haar moeder, die door haar dronken vader mishandeld en tot armoede gebracht werd, verlaten door haar geliefde... stof genoeg voor opstand!

Haar ideeën vonden aanvankelijk geen weerklank, maar haar tekst had wel tot gevolg dat zij benaderd werd door een gerenommeerde Londense uitgeverij. Daar werd zij in de loop der tijd het middelpunt van een progressieve literaire groep.

Zij reisde naar Parijs om de revolutie van dichtbij te bestuderen, raakte daar in politiek en in persoonlijk opzicht in een penibele situatie. Haar Amerikaanse vriend wist haar uit deze gevaarlijke situatie te verlossen, maar eenmaal terug in Engeland verliet hij haar en hun kind.

Toch bleef zij actief, reisde naar Zweden en publiceerde een boeiend reisverslag. Kort daarop trouwde zij met een bevriende filosoof. Op achtendertigjarige leeftijd stierf zij, tien dagen na de geboorte van haar tweede dochter.

Wie was deze pedagoog, filosofe en pionier op het gebied van vrouwenrechten?

Hilde van Vlaanderen

Filosofie van d

Het leven lijkt vaak een loterij. De Griekse filosofen vroegen zich af of de mens desondanks zelf zijn leven kon vormgeven. Eenduidige antwoorden gaven ze niet, maar wel ontwikkelden ze methodes om die zelf te zoeken. Tegenwoordig is er weer veel belangstelling voor hun levenskunstfilosofie.

MARJANNE VAN ZWOL

Zelfliefde

Levenskunst is een kunde die te leren is door voortdurend te oefenen. Het kernidee is zelfliefde, die zich uit in zelfzorg. Volgens de Grieken is dat kernidee liefde voor de eigen ziel, het hoogste deel van de mens, omdat het gelijk zou zijn aan de goden. De verschillende moderne levenskunstfilosofen vertalen het naar de opvatting dat een mens zijn leven niet zomaar voorbij moet laten gaan. De mooiste uitspraak over de mens is van de achttiende-eeuwse filosoof Kant. Hij zei dat elk mens een doel in zichzelf is. En nooit louter instrumenteel gebruikt mag worden, niet door zichzelf en niet door een ander. Het is een echt humanistisch uitgangspunt. Maar waarom zou ons leven niet ook vrolijk en stijlvol kunnen zijn? Het leven is ernstig en mooi tegelijk. Net als kunst.

Iemand is echter pas kunstenaar als hij een erkend kunstwerk heeft gemaakt. Zo is iemand pas een levenskunstenaar als zijn leven als geheel geslaagd is. Het is compleet als hij zich er prettig bij voelt. Zelfzorg is omstandigheden zoeken en creëren waarin dat kan gebeuren.

Onze huidige situatie

De westerse mens heeft het geluk vrijelijk te kunnen kiezen uit vele mogelijkheden. De keerzijde is dat we geen algemeen ijkpunt meer hebben en niet altijd meer weten wat te doen. Richtlijnen halen de meeste mensen niet meer uit de bijbel of uit 'Das Kapital', maar uit tv-series, interviews, lifestyle-lec-

tuur, reclame en therapieën.

We maken deel uit van verschillende sociale groeperingen en spreken over onze sociale rollen en over onze levensfasen. Door maatschappelijke ontwikkelingen, zoals mondialisering en bureaucratisering, is er vaak geen direct verband meer aan te wijzen tussen persoonlijke handeling en resultaat.

Het leven lijkt versnipperd, terwijl we allemaal geacht worden de volle verantwoordelijkheid voor het eigen leven te dragen en het nog leuk te vinden ook. We zijn tegelijk meer individu en minder een heel mens. We moeten zelf uitzoeken wat de zin is van alles wat we doen. Levenskunstfilosofie kan ons hierbij helpen.

Wat is ons hoogste doel?

U bent net gaan zitten. Waarom? Omdat u de nieuwe *Humanist* wilde gaan lezen. Waarom? Omdat u het een prettig blad vindt. U leest dit speciale artikel. Waarom?

Een bepaalde handeling blijkt bij nader inzien altijd een middel te zijn om een verder liggend doel te bereiken. Het eindpunt van al die keuzes is volgens de oude Grieken *eudaimonia*, gelukkig worden. Dat is het laatste doel, dat om zichzelf gekozen wordt.

Wat is geluk?

Een euforisch gevoel! Dat is simpel. We construeren een machine waar we onze hersenen op kunnen aansluiten en die machine geeft ons naar believen allerlei prettige ervaringen. Een druk op de knop en hup, u krijgt vanzelf dat mooie gevoel

e levenskunst

Illustraties: Leon Mussche

dat hoort bij iemand helpen of bij het drinken van een glas wijn.

Natuurlijk erkennen we dit niet als een echt geluksgevoel. Wat ontbreekt is de sensatie van het echt doen en echt proeven. Geluk is zelf doen.

Maar geluk is meer. De mens ervaart de wereld bewust vanuit zichzelf. En vanuit die positie kan hij weer bewust naar zichzelf kijken als naar een vreemde. Zo kunnen we oordelen over onze verlangens, motieven en handelingen. We

kunnen verlangen iemand te zijn, die niet voortdurend naar wijn verlangt. En die opgewekt een carrière combineert met een gezin en vrijwilligerswerk.

Geluk is dus een combinatie van een prettig gevoel en juist handelen, maar vooral is het een moreel oordeel over het eigen leven.

Normen, waarden, doelen

Om te oordelen zijn criteria nodig. Dat zijn onze normen en waarden. Normen zijn gedragsregels, waarvan de gemeenschap verwacht dat we ons er naar gedragen. Zijn ze dwingend dan noemen we ze wetten. Waarden zitten van binnen. Ze geven aan wat belangrijk is voor ons persoonlijk, maar toch zijn ze niet zomaar vrij te kiezen. We kunnen niet zeggen dat eerlijkheid heel belangrijk is, maar niet voor onszelf. Door de eigen emoties en handelingen te beoordelen, komen we erachter wat die waarden in concrete situaties voor ons precies betekenen. En op basis daarvan kiezen we onze doelen.

Een eenvoudig systeem is het allerm minst. Kent u alle normen, waarden en doelen waar u mee te maken heeft? Waarden hebben een hiërarchie, ze kunnen botsen met elkaar en met algemene normen. En in de verschillende groepen waar we

'Geluk is een moreel oordeel over het eigen leven'

deel van uitmaken gelden verschillende normen en waarden. Hoe zorgt een mens er nu al handelend voor dat al die waarden en normen in overeenstemming zijn met elkaar? Volgens de oude Grieken doet hij dat door middel van deugden. Levenskunstfilosofie wordt daarom wel een deugdenethiek genoemd.

Wat zijn deugden?

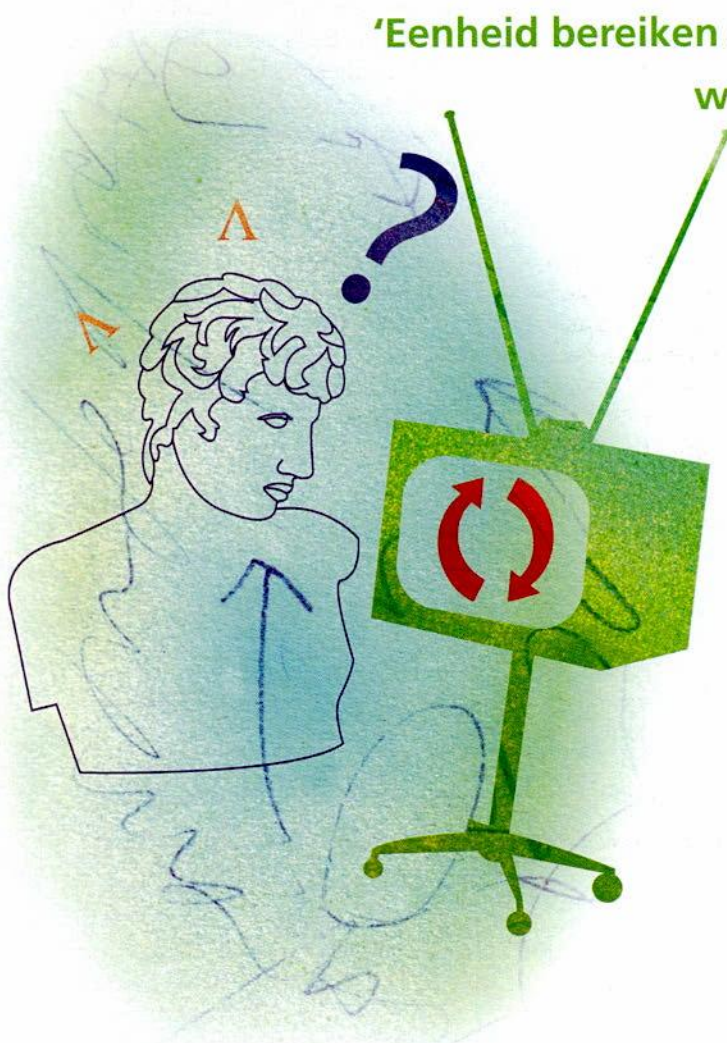
Deugdzaam zijn betekent dat men in de loop der tijd door voortdurende reflectie op het eigen handelen een goed karakter ontwikkeld heeft. Hierdoor krijgt men op den duur de

juiste houding tegenover uiteenlopende situaties. Deugden zijn bijvoorbeeld matigheid, bedaardheid en oprechtheid. De deugd moed zegt in laatste instantie iets over de houding tegenover de dood. Iets kan zo belangrijk voor iemand zijn dat hij bereid is daar veiligheid voor op te offeren. Als hij te moedig is - overmoedig - verliest hij alles, misschien zelfs zijn leven. Met te weinig moed - lafheid - bereikt hij niets.

Wat is zelfzorg?

We zouden kunnen gaan geloven, als we de uitingen van de huidige populaire cultuur gadeslaan, dat goed voor zichzelf zorgen alleen maar het uitleven van emoties is. Maar iemand die dat doet gebruikt zichzelf als een middel tot lustbevrediging.

Wat is het dan? Denk eens aan degene die u het laatst zag. Neem haar/zijn beeld in gedachten. U ziet die persoon vast niet alleen als een verzameling eigenschappen: rode trui, scheve neus en bruine ogen, maar als iets meer dan dat: als een kordaat mens of een vervelende vent. U ziet in de eerste plaats een herkenbare eenheid. Zo kunt u uzelf ook zien.

Levensplan en grondwet

Die eenheid bereiken we door te weten wat ons levensplan of zelfconcept is. Het werkt alleen goed als het in overeenstemming is met onze natuur. Die moeten we ook kennen. Vervolgens gaan we kijken hoe het zelfconcept het beste realiseerbaar is. Autonomie betekent zelfwetgeving. We kunnen een grondwet instellen voor onszelf, zoals een staat dat doet, om als een sterke eenheid naar buiten toe te kunnen optreden. Als u goed voor uzelf wilt zorgen, probeert u erachter te komen wat het zelfconcept en de grondwet van uzelf en van de anderen om u heen zijn. Als u meehelpt die beide te realiseren en als u zorgt dat anderen die van u kunnen mee realiseren bent u goed bezig. Overigens is het belangrijk om regelmatig te ontspannen. In dat kader is het uitleven van emoties juist goed.

Verstandigheid en inzicht

Levenskunst vraagt heel veel: uithoudingsvermogen, standvastigheid, moed, oprechtheid, verstandigheid. En vooral inzicht.

Het dagelijkse leven

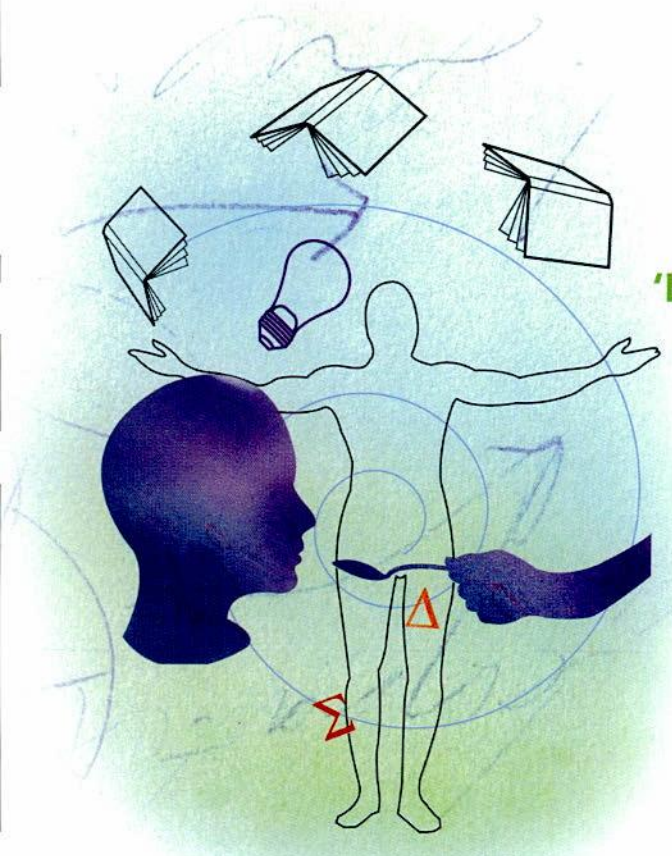
vereist verstandigheid, als een rekenmachine die kan uitrekenen hoe iemand zijn doel kan bereiken. Inzicht stijgt daarboven uit. Noem het intuïtie of invoelings- en voorstellingsvermogen. Het begrijpt hoe de dingen écht zijn en hoe ze samenhangen.

In de wereld kunt u een goede oorzaak zijn als u inzicht heeft en dat zijn werk laat doen.

Is zelfliefde egoïstisch?

Levenskunst is zelfliefde en zelfzorg. De christelijke cultuur leert ons dat juist zelfopoffering gelukkig maakt. Eigen verlangens en wensen zijn minder belangrijk. Er zijn ook allerlei plichten. Plezier ondervinden bij de vervulling ervan is onnodig of zelfs zondig. De straf op het niet naleven van deze regels is in het eerste geval een schuldgevoel en in het tweede schaamte. Levenskunstfilosofie straft niet. Het leert dat verantwoordelijkheid alleen te nemen is door een mens die van zichzelf houdt.

Inzicht is afstand en maakt dat de mens ziet, dat als hij het goede om het goede zelf doet, hij altijd zelf het beste deel krijgt. Hij gebruikt zichzelf op de juiste wijze. De mens zorgt het best voor zichzelf door dit inzicht, zijn wijsheid, te scherp en er naar te leven. En daarmee is ook vanzelf de gemeenschap als geheel gediend.

ste verantwoordelijkheid van de mens de zorg voor zichzelf. Volgens de levenskunstfilosofie is het het beste een afweging te maken van alle relevante factoren volgens de eigen waardenhiërarchie. De basis is het levensplan en de zelfingestelde grondwet. Het resultaat kan ieder zonder schuld of schaamte

'Levenskunst is zelfliefde en zelfzorg. Zonder dat kun je niet geven'

aan anderen voorleggen en het samen bespiegelen, om te kijken of het op deze manier past in ieders levensconcept. Het is leven naar de natuur van de dingen. Dat is iets anders dan alleen doen waar je zin in hebt. Vrijheid reikt niet verder dan kiezen voor het goede en dat is het wat zin geeft aan het leven.

Wat is zin?

Twee zaken zijn hierbij belangrijk. Zin is alleen te bepalen in het licht van iets anders. De mens ervaart zin als hij zichzelf kan meten met een maatstaf die buiten hem zelf ligt. Met dat punt kan hij een verbinding leggen en daarmee een levensplan en grondwet ontwerpen.

Dat levensplan is de tweede belangrijke zaak: het leven moet een eenheid vormen. Gevoelens van lust en pijn zijn hierbij richtsnoer, niet een doel op zich.

Levenskunst is gebonden autonomie. Ze is niet een oppervlakkig lifestyleprogramma, ze is geen levenskitsch. Kitsch is gladgestreken kunst; de dissonanten zijn eruit gehaald. In werkelijke kunst zitten vermoeidheid, teleurstelling en ook ruwheid en geweld. En dat schemert door de oppervlakte heen. Zij is kunst om dat in alle naaktheid onder ogen te zien en daarbij ataraxia, zielenrust, te vinden en te bewaren. We kunnen een kundig vakman worden, we kunnen streven naar het kunstenaarschap.

Samenvatting

Zelfliefde is zelfkennis

Zelfzorg is een levensconcept en een grondwet hebben

Inzicht is meer dan verstandigheid

Zin is verbinding maken met iets buiten zichzelf

Geluk is een moreel oordeel over het eigen leven

Levenskunst is sociaal

De auteur is politicologe en zit in de afrondende fase van haar studie filosofie, richting ethiek.

Zelfzorg is sociaal

Omdat mensen elkaar niet alleen maar instrumenteel mogen gebruiken, is het nodig ook het goed van de ander te bevorderen om die ander zelf. Soms is hier moed voor nodig, want het is niet hetzelfde als vleierij. Mensen spiegelen elkaar in de omgang met elkaar en dat is niet altijd prettig. Vergelijk dat eens met een spiegel; deze wordt niets verweten, als hij niet voordelig spiegelt. Degene die er inkijkt voelt zich doorgaans niet aangevallen door een negatief spiegelbeeld. Hij neemt verantwoordelijkheid voor wat hij ziet. En gaat naar de sportclub of de kapper. Of hij accepteert zijn uiterlijk.

Zo zouden mensen met elkaar om moeten gaan, zonder in ruwe eerlijkheid te vervallen. U zorgt voor uzelf als u mensen om u heen heeft die u op een juiste en tactvolle manier spiegelen en die zich op hun beurt door u laten spiegelen. U zorgt dus tegelijk ook voor anderen.

Conflicterende waarden

Natuurlijk blijft het probleem van conflicterende wensen en belangen bestaan. Dat is inherent aan het eindige en kwetsbare menselijke leven. Zelfzorg betekent niet dat men niet meer vrijwilligerswerk doet en liever gaat winkelen. Toch is de eer-

WERK IN UITVOERING

JAAN VAN AKEN

Wat doen humanistische organisaties in de praktijk? In deze rubriek aandacht voor de projecten waarbij zij betrokken zijn.

Deze keer gaan we met een vrijwilligster van Humanitas langs bij een tbs'er.

Humanitas-vrijwilligers bezoeken tbs-kliniek

'Voor velen is de telev

Deur na deur gaat van het slot, en achter ons weer op slot. Kleurrijke gangen met hier en daar een door de patiënten gemaakt schilderij leiden tot de 'longstay-afdeling' van tbs-kliniek Veldzicht in Balkbrug. Enigszins onwennig staan Erwin Bosch, tbs'er, en Thea Nuys, vrijwilliger namens Humanitas, te wachten.

De dove Bosch, kortgeschoren haar en sportief gebouwd, gebaart eerst zijn kamer (op de longstay-afdeling zijn geen cellen maar kamers) te willen laten zien. Enthousiast, want hij zit zo lekker zacht, wijst hij op zijn nieuwe luie stoel, die strategisch voor de televisie staat. De kamers liggen in een halve cirkel rond een centrale ruimte met tafels en stoelen waaraan een paar mannen zitten. Elke twee weken als Nuys hem bezoekt zitten ze hier koffie te drinken en te praten.

Praten in gebaren, want Bosch (34) is sinds zijn geboorte doof. Nuys volgt dan ook samen met hem en twee begeleiders een cursus gebarentaal. "Ik wilde altijd al een cursus gebarentaal volgen, mijn moeder was doof," vertelt Nuys. Het gaat er vrolijk aan toe bij de cursus. Bosch leerde een andere gebarentaal dan de docent (vroeger waren er vijf talen, nu nog één) en daar maakt hij gebruik van om haar in de maling te nemen. "Hij had haar wijsgemaakt dat het gebaar voor 'overlijden' stond voor 'familie', dan heeft hij lol hoor," vertelt sociotherapeut Willem Beldman.

Vakantie naar Malta

Eenzaamheid was de reden waarom Ina Fledderus, vrijetijdscoördinator van de kliniek, het project regelde met Humanitas. "Het sociale netwerk van de patiënten is klein. Het contact met familie en vrienden is vaak verwaterd. Voor velen is de

televisie de enige vriend. Daardoor wordt je wereldje erg klein en vereenzamen velen." Ze kent Bosch sinds zijn opname, negen jaar geleden. "Het is moeilijk om ooit terug te keren in de buitenwereld en als je doof bent is dat nog veel moeilijker." Vandaar het contact met de vrijwilligers van Humanitas. De gemiddelde prognose in een tbs-kliniek is zes jaar. "Maar het ene delict is het andere niet, de een is na vier jaar klaar om terug de maatschappij in te gaan, de ander na zes jaar," zegt Fledderus. Bosch heeft een tijd op een gewone afdeling gezeten. Nu, op de longstay-afdeling, staat de deur op een kier

'Je moet hen als mensen

blijven benaderen'

naar een gewone afdeling. "Het lastige is dat we moeilijk kunnen inschatten hoe het is om doof te zijn en daardoor is moeilijk te doorgronden wat er precies in hem om gaat."

Hun eerste ontmoeting verliep wat stroef, vertelt Nuys. "Je tast elkaar een beetje af. Ik miste de gebarentaal, al kan hij gelukkig ook een beetje liplezen." Ze wilde vooraf niets over Bosch weten. "Al weet je natuurlijk dat het niet niks is wat hij gedaan heeft. Maar ik ben er met op een open houding naar toe gegaan." Over zijn verleden vertelt hij haar zo nu en dan. "Ik graaf er verder niet in. Dat is privé en het is niet belangrijk voor ons contact nu."

Zij vertelt over de voor hem afgesloten buitenwereld. "Een paar jaar geleden zijn mijn man en ik naar Malta gegaan

Thea Nuys bezoekt elke twee weken Erwin Bosch in de tbs-kliniek
Foto: Frans Paalman

isie de enige vriend'

met een veerboot, dat leek hem geweldig. Hij houdt van water en bruggen," zegt Nuys. Ze laat hem foto's zien van vakanties. "Bij natuurfoto's leeft hij helemaal op."

Spartaans levensritme

Bosch vertelt haar over zijn hobby's en werk. Hij heeft in de kliniek zijn lasdiploma gehaald en zet met een andere bewoner bedden in elkaar. "Hij heeft het bijna helemaal zichzelf aangeleerd. Want wij hoe moeten wij hem uitleggen wat een molecuul is bijvoorbeeld," zegt begeleider Beldman. Bosch zucht, zoveel moeilijke formules. Hij is blij dat het erop zit, maakt hij duidelijk.

Hobby's heeft hij genoeg. Modellen van auto's en vliegtuigen knutselt hij graag in elkaar. Hij wandelt in de tuin. Elke maandagavond tennist hij met zijn begeleider. Veel zweten, gebaart Bosch. Hij schaakt, maakt kaarten voor bijvoorbeeld kerst en heeft een schilderij gemaakt met zon, zee en vogels erop. Fitness doet hij veel, bewegen is belangrijk en gezond, legt hij uit.

Het is onderdeel van het Spartaanse levensritme dat hij erop na blijkt te houden: acht uur slapen, acht uur werken en acht uur ontspannen. "Strikt van elf tot zeven slaapt hij, dan moet je hem niet storen," vertelt Beldman. Ook probeert hij gezond te eten. "Ik koop oerbrood, eet geen ander vlees dan kip en vis en ik drink geen alcohol," gebaart hij grinnikend.

De bezoeken verlopen naar wederzijdse tevredenheid. Bosch kijkt uit naar de komst van Thea Nuys, het is zijn enige contact iemand buiten de kliniek. "Ik mag één keer per week met

verlof het dorp in en dan haal koeken, fris, snoep en chips," gebaart Bosch. De koffie met koek staat klaar als Nuys komt. "Ik moet echt iets bijzonders hebben, wil ik afzeggen," vertelt ze. Twee keer zag ze dat het niet zo goed met hem ging. "Dat zie je aan de gezichtsuitdrukking en ik lees het in zijn ogen. Bij een ander zou je er dan over praten, maar dat is met Erwin niet mogelijk omdat ik de gebarentaal nog niet genoeg beheers."

Geen ander bezoek

Een vriendin van Nuys die maatschappelijk werker is vroeg haar voor de bezoeken. "Ik had koffie kunnen gaan schenken in een bejaardenhuis, maar ik wilde wat doen waarbij je intensiever contact hebt. Erwin bezoeken leek me zinnig en het is ook heel waardevol. Hij krijgt geen bezoek en is daardoor eenzaam. Ik heb het gevoel dat ik wat toevoeg aan zijn leven en dat geeft mij voldoening."

Fledderus laat een legergroen vliegtuigje zien waar Bosch aan knutselt en een mooi begin van een houtsnijwerk dat eens een hoofd zal zijn. Enthousiast toont ze foto's van de patiënten in kleurrijke carnavalsoutfits, met valken op hun schouder tijdens het bezoek van de roofvogelclub aan de kliniek en achterop bij de leden van een motorclub. Je zou bijna vergeten dat het een tbs-kliniek betreft. "Het zijn mensen. Je kan iemand veroordelen, jij bent een moordenaar, jij bent een verkrachter, maar je moet hen als mensen blijven benaderen. Soms zijn het heel leuke mensen, soms niet. Net als je dat buiten de kliniek ook hebt."

De naam Erwin Bosch is op zijn verzoek gefingeerd.

Als nalaten u een zorg is

Na een overlijden moet er in korte tijd veel geregeld worden. Dat gaat gemakkelijker als u zelf al maatregelen heeft genomen. Veel mensen vinden het moeilijk of onaangenaam om daar over na te denken. Toch is het belangrijk dat op tijd te doen, want het geeft veel rust als deze zaken van te voren goed geregeld zijn.

U kunt de Stichting Steunfonds Humanisme benoemen als executeur-testamentair. Het Steunfonds heeft deskundige mensen in dienst die uw laatste wens kunnen uitvoeren. Een jarenlange ervaring met deze vorm van dienstverlening staat borg voor zorgvuldigheid en integriteit.

Het Steunfonds Humanisme is opgericht door het Humanistisch Verbond. Het Humanistisch Verbond zet zich in voor een humane, tolerante samenleving. Vraag gerust meer informatie, telefonisch via nummer **020 521 90 36** of met behulp van de bon. U kunt ook kijken op: www.humanistischverbond.nl/steunfonds.

Stuur de bon in een envelop zonder postzegel naar:
**Steunfonds Humanisme,
Antwoordnummer 10938,
1000 RA Amsterdam**

JA ik wil meer informatie over een executeur-testamentair van het Steunfonds Humanisme

naam m/v

adres

pc/woonplaats

telefoon H

STEUNFONDS
Humanisme

Op de bres voor een bezield bestaan

bres

Het onafhankelijke tijdschrift *Bres* onderscheidt zich met originele artikelen op het gebied van kunst, religie en wetenschap, voor de lezer die diepgang zoekt in een vluchtige en oppervlakkige wereld.

Verschijnt 6 x per jaar, 128 pag., rijk geïllustreerd.

Prijs € 7,50; jaarabonnement € 37,50

Verkrijgbaar in boek- en tijdschriftenhandel.

**OF WORD OOK ABONNEE
EN PROFITEER BOVENDIEN VAN
HET WELKOMSTGESCHENK!**

Bres is een uitgave van Synthese BV, Den Haag

Tel. 070 - 358 59 43

www.bresmagazine.com

www.synthese.ws

Watergeuzen trekken Den Briel binnen, 1572

Historische gebeurtenissen worden overal aangegrepen om de commercie te bevorderen; de historische waarheid is daaraan vaak ondergeschikt.

Nationaal dilemma

Neem nou de het jaarlijks terugkerende 1 aprilfeest in Brielle. Met al die uitgelaten eethuisjes met raasdonders en watergeuzenbier op de menukaart. Overigens is 't wel een fraai staaltje van geschiedvervalsing. Want toen de watergeuzen de stad in 1572 binnentrokken, hadden veel Briellenaren al lang het hazenpad gekozen. En daar hadden ze wel reden voor, met de geuzenadmiraal Lumey voor de Noorderpoort. Dezelfde die in Gorinchem priesters zou oppakken om ze in Brielle op te laten hangen; Willem van Oranje trotserend. Geen aanleiding voor een nationaal feestje zou je menen. Toch dachten Brielse notabelen daar in 1872 anders over.

Grootse feesten

Overal in Nederland moesten volgens het nationaal comité grootse feesten worden georganiseerd. Ook in Brielle. Driehonderd jaar geleden waren de Nederlanders, de Briellenaren als eersten, immers bevrijd van het roomse Spaanse juk. Brielle had dus recht op een nationaal monument en als 'extraatje' een asiel voor oude zeelieden. Te financieren uit een nationale collecte. Maar, katholieken voelden daar weinig voor. Hun was juist geleerd dat op 1 april 1572 hun onderdrukking was begonnen. Vermaarde katholieken als Alberdinck Thijm, literator, en Nuyens, geschiedschrijver, waren dus fel tegen. Thijm bewerkstelligde zelfs dat de Brielse pastoor uit het plaatselijke herdenkingscomité moest opstappen. De protestantse voorman Groen van Prinsterer wilde alleen de vestiging van 'het ware geloof' herdenken. Nederland was toch een protestantse natie! Liberalen wilden een leuk feest, om het nationaal gevoel op te vijzelen. Gefeest werd er dus vooral ten noorden van de grote

rivieren. Ten zuiden werd hier en daar - zoals in Venlo en 's-Hertogenbosch - vooral veel herrie geschopt. De collecte was geen succes. Het nationale monument (een beeldje!) kwam er wel, maar voor het Brielse Asiel was alleen geld voor één vleugel. De tweede kwam dankzij een weldoener, de derde is nooit gebouwd.

Goddelozen

Nu was er in 1872 wel meer aan de hand. Italië was eindelijk een politieke eenheid geworden. Dus weigerde de paus het koninkrijk Italië te erkennen. Bovendien had het (eerste) Vaticaans concilie de onfeilbaarheid van de paus afgekon-digd. In Amsterdam, waar katholieke notabelen zijn zilveren ambtsjubileum vierden, werd niet alleen diens onfeilbaarheid bejubeld, maar ook beloofd aan het kerkelijk recht een hogere prioriteit toe te kennen dan aan het wereldlijke. Opgejutte roomse vrijgezellen zwoeren de paus in het Vaticaan tegen 'de goddelozen' te beschermen.

Konden roomsen eigenlijk wel goede Nederlanders zijn? Die vraag kwam in 1913 opnieuw aan de orde bij het honderdjarig jubileum van de 'bevrijding' van de Fransen. Mochten zij aan deze nationale herdenking wél deelnemen? Gediscrimineerd werden ze - dankzij verlichte principes, overigens nog steeds door de paus veroordeeld - al lang niet meer. Ja, het mocht. De bisschoppen gaven deze nationale herdenking echter ook een katholieke kleur door het Edict van Milaan (313) te herdenken. Toen hadden de christenen vrijheid van godsdienst gekregen. Ook werd de gelovigen voorgeschreven om het 25-jarig jubileum van de Broederschap van het Heilig Hart te gedenken. Geen jezuïet had een betere uitweg kunnen bedenken.

André de Bruin

ZOOM

Samenwerking Hivos en Humanitas

Humanitas en Hivos, Humanistisch instituut voor ontwikkelingssamenwerking, hebben op 24 maart een intentieverklaring ondertekend voor intensieve samenwerking. Volgens Hivos-directeur Manuela Monteiro zijn Hivos en Humanitas 'twee humanistische organisaties die elkaar prima aanvullen: Humanitas pakt problemen op in Nederland en Hivos heeft expertise in de landen in het Zuiden'.

De twee organisaties zijn altijd nauw met elkaar verbonden geweest: Hivos is in 1968 mede door Humanitas opgericht. Hun werkterreinen raken in toenemende mate vervlochten. Hivos wil graag samenwerken met Humanitas omdat deze organisatie zich in Nederland (en Europa) inzet voor vraagstukken over maatschappijopbouw en globalisering. Humanitas wil onder andere samenwerken met Hivos vanwege zijn specialisme in het werken in het Zuiden en zijn deelname in de humanistische kring.

Fresco's en Fellini

Het Frisia Museum in Spanbroek stelt van 13 juni tot en met 19 schilderijen ten toon van Pycke Koch. In de tentoonstelling 'Fresco's & Fellini' staan de Italiaanse invloeden op het werk van de kunstenaar centraal. Pycke Koch (1901-1991) stelde zijn werk uiterst nauwkeurig samen uit ervaringen die hij in zijn leven opdeed, werk dat hij zag van andere kunstenaars, foto's en filmbeelden. In de jaren dertig raakte hij onder de indruk van de vroege Italiaanse Renaissance-meesters van wie hij reproducties in zijn atelier hing. Zijn belangstelling voor Italië voerde hem in

1938 en 1939 voor langere tijd naar Toscane. Daar bekeek hij de fresco's van Piero della Francesca en Mantegna in het echt. Tevens was Koch een groot bewonderaar van de Italiaanse cineast Federico Fellini, de moderne Italiaanse schilders zoals De Chirico en Severini en het Italiaanse landschap.

Frisia Museum, Spanbroekerweg 162, Spanbroek (bij Hoorn). Dagelijks geopend van 10.00 - 17.00 uur.

Portret van jonkvrouw J.C. van Boetelaer II, 1961

Jonge humanisten naar Uganda

Jonge humanisten van over de hele wereld zullen van 20 tot en met 24 mei een conferentie bezoeken in Kampala, Uganda. Vorig jaar vond de conferentie voor jonge humanisten plaats in Duitsland, het jaar daarvoor in Nederland. Het is voor het eerst dat iets dergelijks in Afrika wordt gehouden.

De bezoekers, humanisten en mensenrechtenactivisten tussen de 15 en 35 jaar oud, houden zich dit jaar bezig met het thema 'global humanism for peace and social justice'. Er zal aandacht worden besteed aan thema's als humanistisch onderwijs, leiderschapstraining, vrede en sociale rechtvaardigheid. Ze komen aan de orde in workshops, toespraken, trainingen en discussies. Daarnaast zijn er culturele activiteiten, is er een 'vredestrace' en staan bezoeken aan lokale projecten op het programma.

Nederlandse wapenhandel

Dat Nederland al jaren behoort tot de tien grootste wapenexporterende landen ter wereld, realiseren we ons nauwelijks. Informatie over wapenproductie en -handel wordt dan ook bij voorkeur geheim gehouden. Na een jaren slepend beroep op de Wet Openbaarheid van Bestuur wisten medewerkers van het VPRO-radioprogramma Argos duizenden pagina's met documentatie over Nederlandse wapenleveranties sinds 1992 boven water te krijgen. Op basis van dit materiaal schreven zij een boek, waaruit blijkt dat controle op wapenexporten (veel doorvoer van onderdelen) nagenoeg ontbreekt en dat de nationale defensie-industrie zich in vele opzichten, ook financieel, gesteund weet door de overheid. De aard van de leveringen zelf is dikwijls uiterst bedenkelijk. Zo levert Nederland fragmentatiegranaten aan Turkije en Griekenland, en clusterbommen aan Duitsland en Spanje. Het betreft hier wapens die vergelijkbaar zijn met de beruchte 'anti-persoonsmijnen' die bedoeld zijn voor maximale vernietiging: niet-geëxplodeerde delen van deze bommen blijven liggen en kunnen later ontploffen, waardoor vaak burger-slachtoffers gemaakt worden. Ook Israël gebruikt clustergranaten met daarin Nederlandse onderdelen (batterijen voor de ontsteking). Hoe de handen van een zichzelf schoon achtend polderland ernstig besmeurd blijken.

Martin Broek en Frank Slijper, Explosieve materie. Papieren Tijger, Breda. Paperback, 236 blz. € 19,90.

Explosieve materie

Wereldhumanismedag

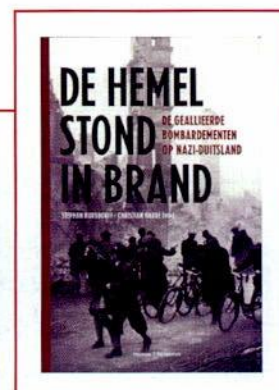
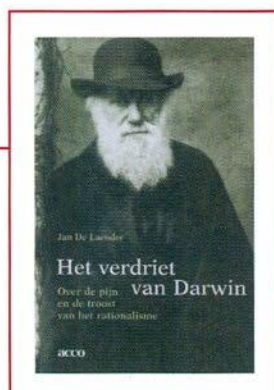
In het kader van Wereldhumanismedag (zie HV-pagina en agenda) doet de Humanistische Alliantie een oproep aan humanisten in het land. Lokale afdelingen van het HV en Humanitas, hvo-docenten, raadslieden, de staf van zorgcentra etcetera worden uitgedaagd om op zondag 20 of op maandag 21 juni Wereldhumanismedag in een zomerse sfeer te vieren. De alliantie kan helpen bij het zoeken van (internationale) sprekers.

VERS VAN DE PERS

De troost van het rationalisme

Achter het rationalisme, dat eigen is aan het evolutionaire denken, ligt niet alleen pijn maar ook troost verscholen. Dat houdt ons de Vlaamse psycholoog Jan De Laender, schrijver van 'Het verdriet van Darwin' voor. Aan de hand van een lyrische, maar voortreffelijk onderbouwde biografie laat hij zien dat de toekomst van de menswetenschappen, zoals de psychologie, niet ontleend kan worden aan het waandenken van Sigmund Freud en epigonen, maar veeleer aan het rationalisme van Darwin. Hij documenteert dat doeltreffend en beschrijft achtergrond en ontstaan van vele ontdekkingen en overtuigingen van Darwin. Natuurkundige en biologische wetmatigheden, maar ook filosofische gedachten over de gevolgen daarvan. Bijvoorbeeld over Darwins vaststelling, dat geloof een soort instinct is. De Laender verduidelijkt dan: "Het menselijk brein gelooft instinctmatig in God, omdat dit geloof het enige is dat ons tegen de waarheid kan beschermen. En de waarheid is ondraaglijk." Een inspirerend boek over een groot geleerde, die ondanks zijn overtuiging dat het christendom een verfoeilijke doctrine is, uiteindelijk een staatsbegrafenis kreeg in Westminster Abbey en alle eer die hem toekomt.

Jan De Laender, *Het verdriet van Darwin*. Acco, Leuven/Voorburg. Paperback, 378 blz. € 25,-.

Arendt over het kwaad

Wie de essays leest die Hannah Arendt (1906-1975) in het laatste decennium van haar leven schreef over de aard van het kwaad, het maken van morele keuzes en het allesomvattende verband tussen verantwoordelijkheid en oordeel zal geforceerd raken door de actualiteit van haar gedachten. Arendt confronteert ons met de ontoereikendheid van traditionele morele 'waarheden' als maatstaven om te beoordelen waartoe mensen in staat zijn. Naast het radicale kwaad dat zij beschreef in haar 'De oorsprong van totalitarisme' (1951) blijkt een nog verderfelijker kwaad te bestaan, onafhankelijk van politieke ideologie. Dat ontdekte zij in Jeruzalem, toen zij het proces tegen Adolf Eichmann (verpersoonlijking van 'de banaliteit van het kwaad') bijwoonde, waarover zij indringend publiceerde in 1963. Sindsdien volgden onder meer de hier opgenomen essays over de persoonlijke verantwoordelijkheid onder een dictatuur, collectieve verantwoordelijkheid, de rassensnellen in Little Rock en 'Auschwitz voor het gerecht'. Stuk voor stuk intrigerende essays vol compacte en heldere logica, verbijsterende observaties en onvoorstelbare waarheden. Zeer terecht dat deze postume bundeling nu in vertaling beschikbaar is gekomen. Een voorbeeldige uitgave bovendien, met een beknopte biografie door Hessel Daalder en een treffende inleiding van Jerome Kohn.

Hannah Arendt, *Verantwoordelijkheid en oordeel*. Lemniscaat, Rotterdam. Gebonden 274 blz. € 29,95; tot 1 mei i.v.m. maand van de filosofie € 24,95.

Britse bommen op Duitsland

Over de geallieerde bombardementen op Duitsland in WO-II was weinig documentatie of historisch onderzoek voorhanden, totdat het beste journalistieke medium ter wereld, het weekblad *Der Spiegel* er het afgelopen jaar een reeks indringende reportages over publiceerde. Deze zijn gebundeld en nu in vertaling uitgebracht. Het taboe was verklaarbaar, gezien de schuld van de nazi's aan de oorlog en de verantwoordelijkheid voor die andere systematische uitroeiing, die tien keer zoveel slachtoffers maakte. Toch is het in het licht van het huidige denken over mensenrechten moeilijk te begrijpen dat de geallieerden, en met name de Britten, willens en wetens zoveel mogelijk burgerslachtoffers trachtten te maken met het bombarderen van nagenoeg alle grote Duitse steden. Dat het concept van *moral bombing* – het idee dat de bevolking gedemoraliseerd zou raken en Hitler en zijn trawanten zich zo gedwongen zouden zien de oorlog te beëindigen – niet kon werken, zelfs een averechts effect sorteerde, is intussen zonneklaar. Veel minder helder is, waarom deze strategie de noodzaak van het vernietigen van de Duitse oorlogsindustrie

kon verdringen, ook toen na jaren (!) bombarderen allang duidelijk was dat het gewenste doel niet bereikt werd. Steden als Hamburg en Dresden werden nagenoeg volledig van de kaart geveegd met de brandbommen. In drie jaar tijd lieten meer dan 650.000 mensen bij de vuurzeeën het leven en verloren de geallieerden 160.000 piloten en bemanningsleden.

De hel op de grond en de angst in de lucht worden in de reportages indringend beschreven, de feiten in beide kampen sober vastgesteld en geanalyseerd. Na het ontzenuwen van de militaire noodzaak van de atombommen op Japan wordt hiermee eens te meer duidelijk dat de geallieerden de vrede anders, sneller en beter hadden kunnen bereiken. Maar tussen droom en daad stonden ook toen reeds economische belangen.

Stephan Burgdorff, Christian Habbe (red.), *De hemel stond in brand*. Manteau/Het Spectrum, Utrecht. Paperback met foto's, 220 blz. € 18,95.

LEZINGEN EN SYMPOSIA

Debat met Todorov

27 april – Amsterdam

Tzvetan Todorov, winnaar van de Spinozalens, neemt deel aan een publiek debat met Nederlandse denkers en politici.

Thema: 'Van totalitarisme naar terrorisme: politiek-filosofische kenmerken van het kwaad van de 21e eeuw'. Felix Meritis, Keizersgracht 324. Aanvang 20.00 uur. Info: 020-6231311 of info@felix.meritis.nl.

Eutopia lezing

28 april – Rotterdam

Lezing van de Franse islamdeskundige prof. Oliver Roy over de historische achtergrond en actuele ontwikkeling van verschillende islamitische bewegingen in Europa. Vervolgens interviewt filosoof Henk Oosterling hem. Zaal de Unie, Mauritsweg 34. Reserveren: 010-4333534. Info: www.rk.nl.

Leven met een handicap

14 mei – Utrecht

Seminar over het volwaardig leven met een handicap. Met sprekers uit humanistische praktijken en beleid. Locatie: Universiteit voor Humanistiek, Drift 6. Info: www.human.nl of 030-2390189. Aanmelden: infoalliantie@uvh.nl.

Ondernemen, risico's en krediet

4 juni – Den Haag

Symposium van Hivos en Triodos Bank.

Thema: 'Risico's nemen en (toch) krediet krijgen'. Wat betekent (micro)-financiering voor ondernemers in Bolivia, voor burgers in Zuid-Afrikaanse townships of voor tribals in India? En hoe gaan Hivos en de door Hivos ondersteunde organisaties daarmee om? Concordia, Hoge Zand 42. Tijd: 9.30-17.00 uur. Info: www.hivos.nl of 070-3765500. Aanmelden: hivos@hoe-zo.nl.

Recht op leven

4 juni – Baarn

Conferentie voor iedereen die zich bezighoudt met mensenrechtenkwesties. Het recht op leven bekeken vanuit een filosofische, juridische en praktische invalshoek. Met o.a. hoogleraar wijsgerige ethiek Jacobs (UvA) en L. van der Vlist, directeur Nederlands Centrum Inheemse Volken. Locatie: Amaliaaan 41, tijd: 9.30-16.30 uur. Info: Bureau Mensenrechten, Machteld Inge van Dooren, tel. 033-4779342 of info@hooglandcs.nl.

Wereldhumanismedag

19 juni – Driebergen

Tweede Nederlandse congres van Wereldhumanismedag. Onderwerp: 'Een humane wereld, hier en daar'. Met workshops, picknicks en ontspanning in het groen. Tijd: 10.30 uur, locatie: landgoed de Horst in Driebergen. Info: www.human.nl, tel. 030-2390189. Aanmelden: whd@hivos.nl. Wie zich voor 1 juni aanmeldt betaalt minder.

EXPOSITIES

Breitners Amsterdam

t/m 5 sept. – Amsterdam

Beeld van Amsterdam rond 1900, aan de hand van schilderijen en foto's van George Hendrik Breitner. Amsterdams Historisch Museum, Kalverstraat 92, NZ Voorburgwal 357. Info: www.ahm.nl of 020-5231822.

Idols

Vanaf 13 mei – Rotterdam

Fototentoonstelling in het Wereldmuseum van het project IDOLS. Kinderen van voddendrapers op een vuilnisbelt in Indonesië kregen de kans aangeboden hun idolen te fotograferen. Willemskade 25. Tel. 010-2707172 of www.wereldmuseum.rotterdam.nl.

Congo in Cartoons

Vanaf 14 mei – Amsterdam

Doorlopend verhaal van 102 schilderijen van Tshibumba Kanda Matalu over de turbulente geschiedenis van Congo. Met op 1 mei een rondleiding door de samensteller van de expositie, Paul Faber. KIT Tropenmuseum, Parkzaal. Linnaeusstraat 2. Info: www.tropenmuseum.nl, tel. 020-5688215.

THEATER

Naspel

Vanaf 30 april – Den Haag

Toneelstuk van Brian Fiel uit 2002 als hommage aan Tsjechov. Over hoe het twee personages (Sonja uit 'Oom Wanja' en Andrej uit 'De Drie Gezusters') uit het werk van Tsjechov in het leven is vergaan. Info: www.nationaletoneel.nl, reserveren: 0900-3456789. Locatie: Koninklijke Schouwburg, Korte Voorhout 3.

Festival a/d Werf

20 t/m 29 mei – Utrecht

Theater, muziek en beeldende kunst op diverse locaties in Utrecht. Informatie: www.festivalaandewerf.nl of tel. 030-2315355.

Festival Mundial

4 t/m 20 juni – Tilburg

Muziek-, informatie- en cultuurevenement van niet-westerse kunsten in relatie tot onze eigen multiculturele samenleving. Slotweekend op 19 en 20 juni in het Leijpark, met o.a. de Malinese zangeres Rokia Traoré, Hind, Beef en het Franse Sargent Garcia. Afsluiter is de Zuid-Afrikaanse reggae-ster Lucky Dube. Info: www.festivalmundial.nl.

RADIO

Het ei van Erasmus

Zaterdags – 747 AM

Actuele humanistische activiteiten en thema's. Samenstelling: Bert Boelaars. Human – 15.50-16.00 uur

Desmet Live

Dagelijks – 747 AM

Rechtstreeks programma over cultuur, politiek en moraal, gemaakt door drie omroepen. Met op dinsdag en vrijdag de Humanistische Omroep met Theodor Holman. Live vanuit café Desmet. o.a. Human – 14.00 uur

TELEVISIE

Holland, vaarwel!

3 en 10 mei – Ned.1

Het antisemitisme lijkt weer op te komen in Nederland. Cineast Willy Lindwer voelt zich steeds minder thuis in de Hollandse samenleving. Hij maakte een tweedelige documentaire, een persoonlijke zoektocht naar de werkelijkheid van de Nederlandse tolerantie, nu en in de Tweede Wereldoorlog.

NCRV – 23.00 uur

Tegenlicht

Zondags – Ned.3

In deze documentairerubriek op 2 mei (onder voorbehoud) aandacht voor de bouw van nieuwe staten. Wat exporteert de eerste wereld eigenlijk als ze democratie belooft? Op 9 mei een zoektocht naar de vraag 'maakt de directe democratie in Californië de burger gelukkiger?' Op 16 mei, in het kader van de discussie over normen en waarden, onderzoekt 'Tegenlicht' de cultuur aan de top van het internationale bedrijfsleven.

VPRO – 20.55 uur

Voor ik doodga

6 mei – Ned.1

Documentaire over vier mensen in confrontatie met de dood. Een confrontatie die grote gevolgen heeft voor de manier waarop ze nu in het leven staan. (Herhaling van 25 sept. 2003).

IKON – 23.00 uur

Rasecht

13 mei – Ned.1

In deze documentaire o.a. historische filmpjes die laten zien dat het westerse denken tot op vandaag is gebaseerd op de illusie dat het ene ras (blank) superieur is aan het andere (zwart).

IKON – 23.00 uur

Ik sta altijd

20 mei – Ned.1

Annemarie Grewel was joods, lesbisch en feministe. Volgens eigen zeggen een driedubbele handicap. Op basis van archiefmateriaal stelde Maud Keus een documentaire samen. Grewel overleed in 1998 aan kanker, een ziekte waarover ze ongegeneerd sprak toen ze ziek was.

Human – 23.00 uur

Scherven

Harry van Putten schrijft nieuwe spreekwoorden en gezegdes op gevonden kapotte stenen van de stad, die hij met andere restmaterialen tot objecten maakt. Hij heeft dit project 'Scherven enne ...geluk' gedoopt.

Meer informatie: www.home.zonnet.nl/geentijdbestaatniet

FILM

Vrede sluiten met het leven

'We hebben je nodig. Alles gaat mis.' Helen leeft in Londen met haar twee kinderen en meestal zonder de aanwezigheid van haar man John. Helen (Ingeborga Dapkunaite) heeft hem eindelijk weer aan de telefoon, hij is moeilijk bereikbaar in de door de oorlog verwoeste Balkan. John (Peter Mullan) voelt zich genoodzaakt om iets voor de wereld te doen, maar zijn eigen gezinsleven lijdt daaronder.

In de eerste scènes van 'Kiss of Life' staat de relatie tussen Helen en John onder hoogspanning. Helen dringt er aan de telefoon op aan dat haar man thuiskomt, maar John verbreekt uit machteloosheid de verbinding.

In een impulsieve actie pakt John daarna toch zijn spullen bij elkaar. Hij begint aan een indrukwekkende tocht van drie dagen door het koude Oost-Europese landschap, daarmee wordt de kijker geconfronteerd met de verre van ideale omstandigheden in dat gebied.

John weet dan niet dat Helen, nadat zij de kinderen naar school heeft gebracht, bij een auto-ongeluk om het leven gekomen is. Ze verdwijnt daarmee niet uit de film, maar moet eerst nog vrede zien te sluiten met haar leven. Drie dagen wachten de

kinderen, samen met hun oude opa, op hun vader. De documentaire getinte film laat zien wat er in zo'n kort tijdsbestek kan veranderen in een mensenleven. En hoe deze gebeurtenissen ook mensen bij elkaar kunnen brengen.

Josephine Krikke

'Kiss of Life' draait vanaf 19 mei in verschillende filmtheaters.

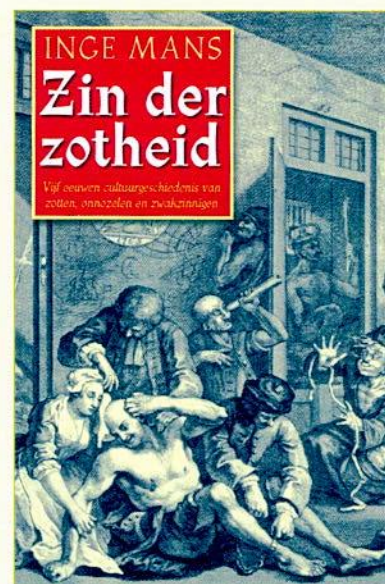
Zin der zothed

Vijf eeuwen cultuurgeschiedenis van zotten, onnozelen en zwakzinnigen

Inge Mans

Middeleeuwse zotten en dwazen zoals de Franse hofnar Triboulet, de heilige Jozef van Cupertino en het door Luther vervloekte 'duivelskind' uit Dessau waren in onze ogen verstandelijk gehandicapt. In hun tijd echter werden zij niet als zodanig gezien. Wat betekende dit voor hun manier van leven en voor hun plaats in de samenleving? En welke zorg boden gasthuizen, dolhuizen en verbeterhuizen aan de 'armen van geest'? Zin der zothed is het eerste boek dat uitgebreid op deze vragen ingaat.

Het boek heeft de diepgang van wetenschappelijk onderzoek, is boeiend geschreven en is vol van verhalen over de zin en onzin die mensen door de eeuwen heen scheppen in de omgang met zotten, zwakzinnigen en mensen met een verstandelijke handicap.

ISBN 90 6665 567 4
320 pagina's
Prijs € 24,50

Leeg en bevrijd

Verslag van een mensenleven

Hein Thijssen

LEEG EN BEVRIJD
Verslag van een mensenleven

Hein Thijssen

Leeg en bevrijd is het verslag van een pijnlijk innerlijk proces waarin de auteur zijn religieus erfgoed en elk geloof in wereldbeschouwingen is kwijtgeraakt en zich heeft moeten bevrijden van een nog andere, innerlijke terreur. Het resultaat van dit proces is een geheelde mens, leeg van alle cerebrale ballast en volkomen bevrijd. Het is een mystiek en volstrekt areligieus proces dat universeel en tijdloos is, waar iedereen vroeg of laat in terecht zal komen.

Hein Thijssen heeft dit verslag geschreven op tachtigjarige leeftijd. Na onder andere een opleiding filosofie en theologie is hij twintig jaar werkzaam geweest als rooms-katholiek pastor in Canada. Tijdens dit verblijf heeft hij zijn studie moderne en Oosterse filosofie en psychologie kunnen voortzetten. Terug in Nederland werkte hij twaalf jaar als docent gedragswetenschappen in het hoger beroepsonderwijs.

ISBN 90 6665 554 2
128 pagina's
Prijs € 17,50

Uitgaven van Uitgeverij SWP zijn verkrijgbaar in de boekhandel.

